

Tallinna Ülikool
Sotsiaaltöö Instituut

Helen Tensbek

LAPSENDAJATE OOTUSED JA TEGELIKKUS

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Anne Tiko, PhD

Tallinn 2011

DEKLARATSIOON

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Teiste autorite uurimistööd, olulised seisukohad kirjandusest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Magistritöö autor: Helen Tensbek
/allkiri/

Kaitsmisele lubatud.

Juhendaja: Anne Tiko, PhD
/allkiri/

Kaitsmine toimub Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi magistritööde kaitsmiskomisjoni
avalikul koosolekul 2011. aastal kell Tallinnas
Narva mnt ruumis

RESÜMEE

Helen Tensbek (2011). Lapsendajate ootused ja tegelikkus. Magistritöö. Käsikiri. Tallinna Ülikool. 75 lehekülge, 44 kirjandusallikat, 1 joonis, 2 tabelit, 4 lisa.

Magistritöö eesmärk on välja selgitada lapsendajate ootused lapsendamisele, alates mõttest kuni lapse koju jõudmiseni ning tegelik olukord lapsendamisel ja selle järgselt.

Töös otsin vastuseid järgmistele küsimustele:

- millised on lapsendamise põhjused?
- kuidas vastavad lapsendajate ootused tegelikkusele?
- milline on lapsendamise seotud ettevalmistus?
- milline on lapsendaja valmisolek saada lapsevanemaks?
- millised on lapsendamise seotud raskused, takistused?
- millised probleemid liituvad lapsendamise saladuse hoidmisega?

Uurimuse teoreetilisteks lähtekohtadeks on kiindumussuhte teooria ning lapsendamisjärgse depressiooni käsitlus.

Empiiriline uurimus on kvalitatiivne, uurimismeetodiks poolstruktureeritud teemaintervjuu üheteistkümne lapsendajaperega. Analüüsimisel kasutasin tematiseerimise meetodit.

Uuringu tulemusena saab öelda, et lapsendamine on paljudele peredele ainsaks võimaluseks saada laps. Peres, kus bioloogilisi lapsi ei olnud, sooviti lapsendada võimalikult väikest last. Lapsendajate peamiseks ettevalmistuseks on PRIDE koolitus, mis on Ameerika päritolu ja mõeldud eelkõige hooldusperedele, lapsendajal puudub tihti protsessi alguses koolitusvõimalus. Lapsendamine on õiguslik toiming, otsus, mis tehakse kogu eluks ja perekonnad peavad olema selleks väga hästi ettevalmistatud. Üks raskemaid ülesandeid peredele on lapsele lapsendamisest rääkimine, millal on selleks õige aeg ja kas laps on selleks valmis. Suurimaks probleemiks lapsendajatele on lasteaiakoha saamine ja dokumentide vormistamine. Mitmed pered vajavad peale lapsendamist psühholoogilist abi või tugiisikut. Lapsendajad vajavad tuge kõikides lapsendamisetappides. Enamik peresid kannatasid lapsendamisjärgse depressiooni mõningate sümptomite all. Eestis puudub ühtne süsteem lapsendamise korraldamisel, vaja on keskust, mis tegeleb nii perekonnas hooladamise, eestkoste- ja lapsendamisega.

Võtmesõnad: lapsendamine, lapsendaja, lapsendatav, kiindumussuhe, PADS, PRIDE koolitus.

ABSTRACT

Helen Tensbek (2011). The expectations and reality of adoptive families. Master's degree. Manuscript. Tallinna Ülikool. 75 pages, 44 literatural sources, 1 diagram, 2 charts, 4 additions.

The purpose of present master's paper is to identify the expectations of adoptive families for adoption, beginning of the idea until the arrival of the child to home and also real situation during and sequential of adoption.

In this thesis, I am looking for answers to the following questions:

- What are the reasons for adoption?
- How do the expectations of adoptives meet reality?
- What kind of preparation is linked to adoption?
- Which is the level of readiness for adoptives to become a parent?
- What kind of obstacles and difficulties are involved with adoption?
- Which issues are related with keeping the “secret of adoption”?

Theoretical background of present research are perspectives of attachment theory and post-adoption depression.

Empirical research is qualitative, the method of research is half-structured thematic interview with 11 adoptive families. In analyze was used method of thematization.

As an abstract of this reserch can be concluded that adoption for many families is the only chance to obtain a child. A family, where was no biological children, desired to adopt possibly an infant. The main preparation for adoptive parents is PRIDE training, which is of United States origin and targeted mainly fo foster families, adoptive families lack often any training possibilities in the beginning of the whole process. Adoptin is a legal act, decision made for the whole life and families should be very well prepared for this decision. One of the hardest tasks for families is telling the child about adoption, to find the right time for that and to know if the child is ready for this. One of the biggest problems is also finding the kindergarden space and register ID documents. Few families needed the emotional or psychological support after adoption. Adoptives are in need of support at every stage of adoption. Most of the families were suffering under different symptoms of post-adoption depression. Estonia lacks the common system of coordination of domestic adoption, there is need for centrally coordinated institution which involves both fostering, guardianship and adoption issues.

Keywords: adoption, adoptive, adoptee, attachment, PADS, PRIDE program

SISUKORD

JOONISTE JA TABELITE LOETELU.....	7
EESSÕNA.....	8
1. SISSEJUHATUS.....	9
2. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	13
2.1 Kiindumussuhte teooria.....	13
2.1.1 Kiindumussuhe vs seotussuhe.....	15
2.2 Lapsendamisjärgse depressiooni sündroom (PADS).....	17
3. LAPSENDAMINE EESTIS.....	24
3.1 Seadusandlus, mis reguleerib lapsendamist Eestis.....	24
3.2 Lapsendatud lapsed Eestis.....	27
3.3 PRIDE koolitus ja pereuuring.....	29
3.4 Varasemad uuringud.....	31
4. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA.....	33
4.1 Eesmärk ja küsimused.....	33
4.2 Uurimistöö meetod ja valim.....	33
5. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS.....	36
5.1 Lapsendamise põhjused.....	36
5.2 Lapsendajate ootused.....	37
5.3 Sugulaste ja tuttavate reaktsioon.....	37
5.4 Esimene info ja riigi tugi.....	38
5.5 Ettevalmistus lapsendamiseks.....	40
5.6 Lapse ootamise aeg.....	43
5.7 Esimene kohtumine lapsega.....	45
5.8 Lapse minevik.....	47
5.9 Kohanemine ja kiindumine lapsega.....	48
5.10 Laps kodus.....	50
5.11 Muutused perekonnas.....	52
5.12 Lapsendamise saladus.....	54
5.13 Ettenägematud raskused ja abi vajadus peale lapsendamist.....	55
6. ARUTELU JA JÄRELDUSED.....	58
7. KOKKUVÕTE.....	62

KASUTATUD KIRJANDUS.....	66
Lisa 1. Nõuandeid lapsendajatele, et stressiga paremini toime tulla.....	70
Lisa 2. Lapsendajate soovitused lapsendajatele.....	72
Lisa 3. Intervjuu skeem.....	73
Lisa 4. Intervjuu küsimused.....	74

JOONISTE JA TABELITE LOETELU

Joonis 1. Lapsendatud laste vanuseline jaotus 2008. aastal.....27

Tabel 1. Lapsendatud lapsed Eestis koha järgi, 2000-2009 (aasta jooksul).....28

Tabel 2. Laste asendushoolduse sihtgrupp (aasta lõpus).....28

EESSÕNA

Lapsendamine on üks suur heategu pakkuda kodu vanemliku hoolitsuseta lapsele, samas on lapsendamine paljudele peredele üheks võimaluseks saada laps. Perekond on lapse igakülgseks arenguks olulise tähendusega, seal kujunevad välja lapse mina-pilt, enesekohased- ja sotsiaalsed oskused, peres luuakse alus edasisteks suheteks, pere kaudu edastatakse väärtushinnanguid, pannakse alus kultuurilisele identiteedile ja antakse edasi teadmisi ühelt põlvkonnalt teisele.

Autor on arvamisel, et Eestis on piisavalt perekondi, kes on valmis andma kodu abivajavale lapsele ning pakkuma talle hoolivust, hellust, mõistmist, tähelepanu ja turvatunnet. See on oluliseks osaks lapse- ja vanemavahelise kiindumussuhte tekkimisel.

Täna südamest Anne Tikot, minu uurimistöö juhendajat, kelle professionaalne suunamine, meeldiv koostöö ning toetus aitas kaasa magistratöö valmimisele.

Suured tänusõnad Sigrid Petofferile, MTÜ Oma Pere juhatajale, kellega väga heas koostöös uurimistöö valim moodustati.

Täna samuti oma perekonda, kes toetasid mind igal hetkel, suhtusid mõistvalt minu õpingutesse ning olid alati olemas.

1. SISSEJUHATUS

Iga laps vajab kasvamiseks ja arenguks vanemaid ning perekonda. Paljude perede suurimaks elueesmärgiks on lastega oma elu jagamine. Üheks võimaluseks rahuldada perekonna vajadust lapse järel ja lapse vajadust pere järel, on lapsendamine. Lastetuse meditsiiniline probleem on meie ühiskonnas muutunud ärevust tekitavalt sagedaseks. Tartu Ülikooli naistekliinikus läbi viidud uuringu andmetel võib probleeme laste saamisega olla igal viiendal perekonnal (Salumets 2009). Paljud pered, kus kasvavad juba bioloogilised lapsed ja kellel see on majanduslikult võimalik, annavad kodu vanemliku hoolitsuseta lapsele. On mitmeid perekondi, kes on juba nii-öelda teisel ringil, esimesest abielust on lapsed üles kasvatatud ning siis lapsendatakse ühine laps. Kõige rohkem toimub perekonnasisest lapsendamist ehk siis bioloogilise vanema abikaasa poolt.

Autor valis teema seetõttu, kuna on väga lähedalt kokku puutunud lapsendamisega, peres kasvab kaks eestkostel olevat last. Soov aidata lapsendajaperesid lapsendamisega seotud kogemuste analüüsimisega viis mõttele seda valdkonda lähemalt uurida.

Meie kultuur peab hakkama harjuma sellega, et last ei kasvata bioloogilised vanemad. Eesti Vabariigi ajal oli see sage nähtus, et mõni suurpere lastest anti sugulaste kasvatada. Sellega tuleb hakata harjuma nagu üksikemadega, spermadoonoriga, võõras üsas kasvamisega jne. Praegu veel põhjustab see suuri psüühilisi kannatusi, seepärast on teemal tarvis rääkida, rääkida ja rääkida. Just salastatus teeb asjad halvaks (Karusoo 2009).

Lapsendatud laste arv on aastate lõikes olnud erinev. Kõige rohkem on lapsendatud 2001. aastal, kui uue kodu leidis 200 last. Järgnevatel aastatel lapsendatute arv vähenes, kuid kasvas uuesti 2008. aastal, kui lapsendati 181 last (Sotsiaalministeerium).

2008. aasta lõpu seisuga kasvas peredes 2170 lapsendatud last, eestkostel oli 1389 last, perekonnas hooldamisel 401 last ja asenduskodus teenusel 1323 last (Riigikontroll 2009, 5).

Asenduskodu peab olema lapse jaoks ajutine koht, kus ta viibib ainult peale bioloogilisest perekonnast eraldamist, kuni leitakse tema jaoks perekond. Alla 3-aastane laps ei tohiks asenduskodus päevagi viibida. Kevin Browni raportis „Institutsionaalse hoole kahjulik mõju väikelapsele“, mis põhineb ulatuslikel uuringutel, on välja toodud, et varajane institutsionaalne hool kahjustab tavaliselt kõiki lapse arenguvaldkondi. Uuringud on näidanud, et paljud institutsionaalse hoole taustaga väikesed lapsed suudavad väga kiiresti paraneda halvast tervisest-, une- ja söömisprobleemidest ning jõuavad järgi nii füüsilises kui ka kognitiivses arengus, kui neid paigutatakse varakult hoolivasse perekonda (Brown, 2009).

Oluline on teada saada lapsendamise põhjused, lapsendajate ootused ja nende ettevalmistus ning valmisolek lapsendamiseks, et rohkem teadvustada seda protsessi ühiskonnale, praegustele ja tulevastele lapsendajatele.

Magistritöö teoreetiliseks lähtekohaks on kiindumussuhte teooria. Töös vaadeldakse lapsendajate ja lapsendatavate vastastikust kiindumust.

Kiindumussuhted kujunevad tutvumise protsessi ja vastastikuse mõju kaudu. Suuremale osale lastele ja hooldajatele on seotuse kujunemine lihtne ja loomulik protsess, mis areneb aja jooksul. Mõnel vanemal kujuneb armastussuhe oma lapse vastu juba enne lapse sündi, samal ajal kui teised vajavad rohkem aega, et tekiks tugev pühendumise ja hoolimise tunne (Harris 1993, 64).

Lapsendamisega seoses võib vanematel tekkida lapsendamisjärgse depressiooni sündroom – Post Adoption Depression Syndrome (PADS), mida esmakordselt käsitles June Bond 1995. aastal ajakirjas „Roots and Wings“. Töötades adoptiivvanematega, ilmnesid neil sellised sümptomid, mida ei olnud varem teaduslikult uuritud. Lapsendamisjärgne depressioon võib tekkida mõni nädal hiljem peale lapse koju tulekut (Mäkipää 2007, 18-22).

Empiirilise materjali saamiseks kasutatakse kvalitatiivset meetodit, avatud küsimustega teemaintervjuud. Uurimuses otsitakse vastuseid järgnevatele uurimisküsimustele:

- millised on lapsendamise põhjused?
- kuidas vastavad lapsendajate ootused tegelikkusele?

- milline on lapsendamisega seotud ettevalmistus?
- milline on lapsendaja valmisolek saada lapsevanemaks?
- millised on lapsendamisega seotud raskused, takistused?
- millised probleemid liituvad lapsendamise saladuse hoidmisega?

Töö teises peatükis tuuakse välja teoreetiline viiteraamistik. Kolmandas peatükis antakse ülevaade lapsendamisega seotud seadusandlusest, lapsendamise ettevalmistusest ning statistikast Eestis, lisaks tuuakse välja *Eurochildi* kaudu läbi viidud rahvusvaheline uurimus. Peatükid neli kuni kuus käsitlevad autori läbiviidud intervjuusid ja sisaldavad nende analüüsi.

Uurimuses kasutatud mõisted

Lapsendamine – lapsendamine on õiguslik toiming, mis loob lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused. Lapsendamine on tähtajatu ega saa olla seotud tingimustega. Lapsendamist reguleerib Perekonnaseadus (RT I 2009, 60, 395; Sotsiaalministeerium).

Lapsendaja – lapsendaja peab olema vähemalt 25-aastane isik, kes on suuteline last kasvatama, tema eest hoolitsema ja teda üleval pidama (Sotsiaalministeerium)

Lapsendatav – lapsendada võib ainult alaealist (kuni 18-aastast isikut) ainult lapse huvides. Lapsendada saab:

- orbu,
- last, kelle vanem on andnud nõusoleku lapsendamiseks,
- last, kelle vanematelt on vanema õigused ära võetud,
- last, kelle vanemad on tunnistanud teadmata kadunuks (Sotsiaalministeerium).

Attachment ehk kiindumussuhe – suhe, mis areneb läbi igapäevase usalduse ja hoolitsuse koos teise inimesega (peamise hooldajaga) ning see suhe võib olla väga tugev (Donatti 2007).

Bonding ehk seotussuhe – side bioloogilise vanemaga, mis tuleneb füüsilisest seosest jagada ühte keha teise inimesega (Donatti 2007).

PADS – Post Adoption Depression Syndrome – lapsendamisele järgneva depressiooni sündroom (Bond 1995).

PRIDE koolitus – hooldus- ja adoptiivperedele mõeldud koolitus, mille eesmärgiks on anda peredele läbi koolituse ja supervisiooni olulisi teadmisi.

Töös kasutatud lühendid:

PRIDE - P – parents/vanemad

R – resource/ressurss

I – information/informatsioon

D – development/areng

E – education/haridus, koolitus

PADS – Post Adoption Depression Syndrome/ lapsendamisele järgneva depressiooni sündroom

RT – Riigi Teataja

KOV – kohalik omavalitsus

2. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Käesoleva uurimuse aluseks on võetud kiindumussuhte teooria ja lapsendamisjärgse depressiooni sündroomi käsitlus.

2.1 Kiindumussuhte teooria

Kiindumussuhte teooria on välja kasvanud Sigmund Freudi psühhoanalüütilisest motivatsiooniteooriast isiksuse arengus, mille kohaselt ema ja lapse vahel tekib seotussuhe, sest ema rahuldab selliseid lapse baasvajadusi nagu nälg ja janu, mis on esmased tungid ning määravad ära peamised psühholoogilised motiivid (Aisworth, Bowlby 1991; Butterworth, Harris 2002, 45-49).

John Bowlby võttis juba 1950.-1960. aastatel tarvitusele käsituse seotussuhtest väikese lapse ja tema ema (lähedase hoidja) vahel ja selle suhte otsustavast tähtsusest lapse psüühilisele arengule (Tamminen 2006).

1960-ndatel aastatel proovis Harry Harlow tõestada, et emad mitte ei paku ainult süüa vaid ka mõnutunnet ja hellust (Butterworth, Harris 2002). 1970-ndatel algas teooria teine arenguperiood Mary Ainsworthyi uuringutega ja tema loodud meetodiga, mille abil väikese lapse käitumisest on võimalik teha järeldusi tema kiindumussuhte baasturvalisuse või kaitsetuse kohta. Arvukad vaatlusuuringud on osutanud, et varane kiindumussuhe ja selle kvaliteet on väikese lapse arengule tähtis (Tamminen 2006). Ainsworthyi mõjutas seotusteooria kujundamisel William Blatzi turvalisusteooria. Blatz keskendus soojusele ja lohutusele, mida vanem lapsele pakkuda saab, selleks et laps ennast turvaliselt tunneks. Blatz uskus, et kui imik tunneb ennast turvaliselt, siis hakkab ta huvi tundma maailmas toimuva vastu, ennast liigutama, et oma maailma avastada (Ainsworth 2010).

Bowlby kirjeldas seotussuhte arengu nelja etappi, mis hiljem laienes veel ka viiendaks. Neljandas ja viiendas etapis, imiku vanemaks saades, muutub seotussuhe vähem sõltuvaks

füüsilisest lähedusest ja avalikust käitumisest ning rohkem sõltuvaks suhte abstraktsetest omadustest nagu kiindumus, usaldus, heakskiit, mis on lapses ja loomulikult ka täiskasvanus internaliseeritud (Smith, Cowie, Blades 2008, 91-107).

Mõned uurimused näitavad, et varaseid seotussuhteid on tavaliselt mitu ja kuigi tugevaim seotussuhe on sageli ema ja imiku vahel, ei pea see alati nii olema (ibid).

„Emast lahusoleku“ hüpoteesi püstitas Bowlby (1953, 1969), mille kohaselt ei tohi lapsi emast lahutada kriitilisel perioodil, kui lapsel tekib peamine seotussuhe. Pikas perspektiivis oli Bowlby läbi viidud uurimistöö mõningane kasulik mõju. Koos teiste uurimistöödega tõi see endaga kaasa institutsionaalse hooldamise taseme selge paranemise ja paljudes valdkondades kasuperedesse paigutamise eelistamise institutsionaalse hooldamise ees. Näib, et Bowlby eksis, kui pani sellise suure rõhu emadele ning „monotropismile“, kuid tundub, et kümnete täiskasvanute jagatud hoolitsus võib põhjustada mõningasi probleeme. Võibolla ei suuda lapsed sellises olukorras ühtegi kiindumussuhet luua. Lastekodudes elavatel lastel võib olla palju lühiajalisi hooldajaid ning neil on raske luua kiindumussuhet. Roy jt 2000. aastal läbiviidud uurimus näitas, et institutsionaalses kasvatuses olnud laste tulemused olid oluliselt halvemad tähelepanupuudulikkuse, hüperaktiivsuse ja emotsionaalse rahunemise kategooriates võrreldes pidevalt kasuperes kasvanud laste tulemustega, selle järgi tulenes erinevus kogetud hoolitsejate paljususest (ibid).

Üleüldine seisukoht on, et on normaalne, kui ühe-kaheaastased loovad tugeva kiindumussuhte mõne isikuga, ja seda iseloomustavad läheduse otsimine ja protest lahutamise vastu. Sidemeid saab luua hiljem, mida näitavad hilise adaptatsiooni uurimused. Tänapäeval arvatakse, et paljusid emast ilmajaetuse kahjulikke mõjusid põhjustavad teised tegurid, mis ei ole võib-olla spetsiifiliselt omased kahele või kolmele esimesele eluaastale. Bowlby esmalt pakutud ideedest võib tegelikult kehtida see, et mainitud varane periood on sotsiaalse kohandumise seisukohast olulisem, kui hilisemad aastad (ibid). Bowlby (Bowlby 1969, 224-228) kaalus võimalust, et selektiivne eelis, mida seotussuhe pakub, võib seisneda hoopis inimlapsele sobiva sotsialiseerimismehhanismi pakkumises.

Teadusuuringutes kasutatakse kiindumusteooriat, et aidata selgitada kasuvanematel hooldusperedes tekkinud raskusi, tuues välja, et isegi imikutel, kes on eelnevalt kogunud vaenulikkust, võib kaasneda käitumismudel, mis lükkab tagasi kasuvanemad. Need

uuritud eristavad asjaolu, et enamikes tervetes ema-imiku diaadides on kõige tähtsam hooldaja toetus, määramaks imiku turvalist või mitteturvalist kiindumust, tõsiasi on see, et lapsendatud lapsed toovad kohandumisse kaasa oma mineviku, mis omab märkimisväärset mõju uue kiindumussuhte kvaliteedile (Schofield, Beek 2005).

Lapsendamise puhul on vanematel tihti võtmeküsimuseks, mis saab siis, kui lapse ja pere vahel ei teki kiindumussuhet? See hirm tekitab stressi ja võib olla tihti takistuseks kiindumuse tekkimisel. Vanemad ei kiindu alati silmapilkselt oma lapsesse. Selleks on aega terve elu. Ei ole tähtis, kui kaua see aega võtab, oluline on pühendumus. Kui see äratundmine võtab aega, siis tuleks tugineda edu märkidele, kõige paremad signaalid, kas ollakse õigel teel, tulevad lapselt. Lapsel võib võtta rohkem või vähem aega kiindumiseks nagu ka emal ja isal. See võib võtta päevi, nädalaid, kuid või aasta. Vanemad ei tohiks tunda end ebaõnnestunult, kui kiindumine võtab rohkem aega, kui arvati. Kõige tähtsam on koos perekonna loomine, ei ole oluline, kui kaua see aega võtab (Steinberg 2009).

2.1.1 Kiindumussuhe vs seotussuhe

Kiindumussuhe ja seotussuhe on mõisted, mis arengupsühholoogias sageli kattuvad. *Attachment* on eesti keelde tõlgitud kiindumusena, kiindumussuhtena. Teise terminina on kasutusel *bonding*, mille tähendust tõlgitakse seotusena, seotussuhtena. Nii seotussuhte kui ka kiindumussuhte tunnuseks on lähedane suhe olulise inimesega, mis pakub soojust, hellust ja turvatunnet. *Bonding* ehk seotussuhe on side bioloogilise vanemaga, mis tuleneb füüsilisest seosest jagades ühte keha teise inimesega. Isegi bioloogiline isa ei saa omada sellist sidet oma lapsega. Isade puhul on tegemist kiindumisega. *Attachment* ehk kiindumussuhe areneb läbi igapäevase usalduse ja hoolitsuse koos teise inimesega ja see võib olla väga tugev suhe (Donatti 2007).

Kiindumussuhe ja seotussuhe on mõlemad inimese arengu nurgakiviks, olulised osad lapse kasvades tema järjepidevas arengus (Smith 2003). Kiindumise ja seotussuhte loomine on kaks mõistet, mida kasutatakse lapsendatud lapse turvalise tunde kujunemise protsessi kirjeldamiseks tema uues perekonnas. Neid mõisteid kasutatakse tihti vaheldumisi, lapsendamise ekspertide arvamuse kohaselt need mõisted tegelikult eristuvad. Smithi (2003) järgi tuleb nende erisus välja kirjeldades imiku ja lapse arenguetappe. Seotus on peamine usaldav ühendus imiku ja hooldaja, peamiselt ema vahel. See sõltub seotussuhte

tsüklilist, milliseks kasvab kiindumus. Kiindumussuhet saab defineerida kui inimese kindlat seost, milles on esikohal helluse jagamine. Melina, (2002, 59-65) kirjutab raamatus "Kasvatades lapsendatud last", et seotussuhe on protsess, mis saab alguse bioloogilise ema rasedusega, jätkub sünniga ja kestab esimesed elupäevad. See definitsioon näitab, miks lapsendatud laps võib tunda sellist sidet oma bioloogilise emaga, kuid on võimalik, et ei tunne temaga mingisugust kiindumist. Debora Grey (2002, 15-25) toob oma raamatus „Kiindumine lapsendades“ välja, et kiindumine on suhe, mis tekib peamiselt perekonnaliikmete vahel ja selle koostoime loomine võtab rohkem aega. Enamik lapsendajaid viitavadki kiindumusele, kui nad rääkivad seotussuhtest. Paljud lapsendamiseksperdid nõustuvad sellega, et kui lapsel kujuneb kiindumus oma bioloogiliste ja kasuvanemate vastu, on tal olemas oskused, et kiinduda ka adoptiivvanematesse (Kruger 2008).

Turvalise kiindumussuhte loomiseks imiku või väikelapsega, tuleb selgeks teha lapse põhivajadused ja luua võimalused vastastikuseks suhtlemiseks. Kõik lapsed soovivad, et kujuneks kiindumussuhe oma vanematega, aga lapsendatud lastel on see protsess palju olulisem ja ei pruugi ilmned a loomulikult. Seotussuhe võib eksisteerida lapse ja tema bioloogiliste vanemate vahel puhtalt bioloogilise sideme pärast. Lapsendajatel ei pruugi tekkida kohe sidet, kuid nad saavad aidata sel kujuneda erinevate tegevustega, mis aitab kiindumussuhtel kasvada. Väikelastel vanuses 0-3 eluaastani tekib kiindumus, kui laps on kindel, et ta on armastatud ja kaitstud. Eriti tähtis väikelastele, keda esimestel elukuudel on vähe stimuleeritud, kujuneb väga oluliseks silmsideme loomine kiindumussuhtes (Kruger 2008). Silmakontakt on üks osa kehakeelest, mis on meile antud juba elu algusest peale. Nii loomad kui ka inimestel on silmakontakt üks tugevamaid kommunikatsiooniviise (Mangs, Martell 2000, 82).

Lapsendajad ennetavad ja saavad hästi hakkama lapse tervise- ja keeleprobleemidega, ning leiavad, et palju raskem on toime tulla emotsionaalsete probleemidega, eriti kui lapsel puudub reageerimisvõime. Hoksbergen on välja toonud, et suuremad probleemid seoses lapsendamisega, on söömis- ja magamishäired, vähene emotsionaalne reageering, valetamine ja varastamine, keskendumishäired. Sellised raskused ilmnevad enam vanematel lastel. Mõningatel juhtudel on kiindumushäire nii sügav, et vajatakse professionaalset abi (Selman, Wells 1996, 193-194).

Laps võib kogeda palju kaotusi, olles lapsendatud uude perre, saades uue kodu ja uue elu. Nende kaotustega, mis on väljaspool lapse kontrolli, tuleb tegeleda ja leinata, enne, kui laps on võimeline looma positiivseid kiindumussuhteid oma lapsendajaperega. Kui vanemad aitavad oma lastel läbi elada leina ja tegeleda kaotusega, mis on seotud lapsendamise protsessiga, kujuneb lapsel paremini kiindumussuhe lapsendajaperega. Kui jätta lapsendatud lapse kaotuse kogemused käsitlemata, võib see mõjutada paljusid aspekte tema elus, kaasaarvatud tulevaseid suhteid (Kruger 2009).

Sünni- ja adoptiivperesse tulemise vaheline aeg on tähtis tegur samuti nagu lapsendajavanemate kasvatajaomadused, nende kiindumuse osutamine lapsele ning perekonna pakutud turvalisus (Piha 2006, 70, 71).

Kokkuvõtteks: vastastikuse kiindumussuhte tekkimine lapsendamisprotsessis on tähtsaks võtmeküsimuseks nii lapsele kui ka adoptiivvanematele. Lapse kiindumussuhte tekkimine on kõikide hilisemate emotsionaalsete kiindumuste aluseks. Lapsendamise puhul võib kiindumussuhte tekkimine kujuneda pikemaajaliseks protsessiks.

2.2 Lapsendamisjärgse depressiooni sündroom (PADS)

Sünnitusjärgne depressioon ehk „beebi-kurbus“ on maailmas hästi mõistetud termin. Sünnitusjärgne depressioon tuleneb hormonaalse tasakaalu häireist ja emade käitumise muutumist diagnoosivad arstid tõelise depressioonina. Tavaliselt on sünnitusjärgne „kurbus“ lühiajaline ja noored emad muutuvad „normaalseks“ kohe, kui hormoonide tase on stabiilne. Noortele emadele pakuvad abi perekond, sõbrad ja arstid (Macrae 2004-2008). Elanikkond tunnistab sünnitusjärgset depressiooni kui loomulikku ja oodatud osa sünnituse juures, see on teema, mida on avalikult arutatud ja hästi mõistetud kogu meditsiinilise kogukonna ja avalikkuse poolt. Erinevatel hinnangutel on 50 – 80% noortest emadest kogunud kergemal kujul sünnitusjärgset depressiooni (baby blues), mida kutsutakse ka „beebi kurbuseks“. Neist umbes 10% kannatab tõsisemat sünnitusjärgset depressiooni, mis on pikemaajalisem ja millel on rohkem sümptomeid. Mõlema ilmingu põhjused on tingitud hormonaalse tasakaalu muutustest (McCarthy 2005).

Depressiooni sümptomid

Depressioonist saame rääkida, kui esineb viis või enam sümptomit järgnevast loendist kahe nädala jooksul:

1. Depressiivne meeleolu suurema osa päevast või erakordse ärrituse tunne;
2. Kurbuse, tühjuse või nutune tunne;
3. Märgatavalt vähenenud huvi igasuguse tegevuse suhtes;
4. Märkimisväärne kaalu langus või kaalu tõus, suurenenud või vähenenud söögiisu;
5. Igapäevane unetus või liigne uni;
6. Teiste poolt märgatud psühho-motoorne ärritusseisund või flegmaatiline olek (rahutu või uimane);
7. Väsimus või energia puudumine;
8. Väärtusetuse tunne, tunned end üleliigsena või süüdi;
9. Vähenenud mõtlemis-, keskendumis- või otsustusvõime;
10. Enesetapumõtted (McCarthy 2000).

Avalikkuse ja arstide suhtumine sünnitusjärgsesse depressiooni on üpris kaugel sellest vaiksest ja salajasest, palju rohkem levinud probleemist, mis ümbritseb lapsendamisjärgset depressiooni (PADS). Selle termini võttis kasutusele oma artiklis June Bond 1995. aastal ajakirjas „Roots and Wings“ (McCarthy 2000). Värsked lapsendajad ei oska oodata muud tunnet, kui ainult suurt õnnistust, kuid paljude jaoks kulmineerub see pikk teekond lapsevanemaks ebarealistlike ootustega (Landry 2010).

Lastetus on vanematele nartsissistlik trauma, mis nõuab lastetuse või sündimata lapse leinamist. Lastetuse põhjuste väljaselgitamine ja adopteerimisotsuse küpsemine võtab tavaliselt palju aega. Emaduseks ja isaduseks valmistumine on teistsugune, kuna bioloogilise ootamise aeg puudub. Kasulapse muretsemine tähendab teistsugust ootamist, millega on seotud mitmesugused ebakindlust tekitavad faktorid. Küsimused enda sobivusest ja oma vanemate ning sugulaste reaktsioonid ei ole selle juures just kõige väiksemad mured (Piha 2006, 70, 71).

Bond (1995) kirjeldab oma artiklis lapsendajate suuri ootusi ja nende lootuste ning unistuste täitumist. Lapsendajad on läbi elanud teadasaamise viljatusest ning sellest välja tulnud, läbi teinud pika tee lapse lapsendamiseks ja lõpuks jõudnud oma eesmärgini. Kolm

või neli nädalat peale lapse koju toomist tunnevad lapsendajad, et neid valdab imelik ärevus. Mõned kirjeldavad seda paanikana, teised ütlevad, et need on vastandlikud tunded lapsevanemaks sobimisest ja täielikust vastutusest selle väikese inimese ees. Mõned kirjeldavad seda nagu „pilvise taeva tunnet“, kui teised lähevad kaugemale ja nimetavad seda depressiooniks. Enamik lapsendajaid tunnevad lapsendamisjärgset kurbust ning on väga segaduses, kui nad ei saa oma tundeid seletada „hormooni teooriaga“.

2008. aastal tehtud lapsendamisjärgse depressiooni uurimuses leiti, et adoptiivvanemad käivad läbi samad stressiallikad lapsevanemaks saamisel nagu bioloogilised vanemad. Lapsendajaemadel on stress unikaalne kogemus, tihti kogevad nad depressiooni sümptomeid juba enne lapsendamist. Hoolimata esialgsetest raskustest, lahenevad need algstaadiumis. Seetõttu on lapsendamine seotud ärevuse ja sellega kaasnevate depressiooni sümptomitega, mis vähemalt osaliselt leevenevad koos ajaga (Senecky, Agassi, Inbar, Horesh, Diamond, Bergman, Apter 2009).

On veel mitmeid teisi väga tõenäolisi põhjuseid, et seletada neid ebaharilikke tundeid vahetult peale lapse koju tulekut. Üheks, võibolla kõige mõistlikumaks seletuseks on elu ühe suurima eesmärgi saavutamine. Lapsevanemaks saamine on olnud kättesaamatu eesmärk väga pikka aega paljudele lapsendajatele. Selle eesmärgini jõudmine on võtnud aega, raha, jõudu, emotsionaalset pinget ja kannatlikkust (Bond 1995).

Teine põhjus, miks võib esineda lapsendamisjärgset depressiooni on seotud ainulaadse pingega, mis kaasneb lapsendamise protsessiga. Paljud lapsendajad tunnevad, et seoses lapsendamisega peavad nad uuesti silmitsi seisma oma tunnetega, mis on seotud viljatusega. Küsimused viljatusest ja põhjendused, miks nad soovivad lapsendada, toovad esile terve rea tundeid, mida nad arvasid juba varem lahenenud olevat (ibid).

Lapsendamise protsess võib välja tuua ka teatud seadustega seonduvat ebakindlust, mis tekitab kergesti ärevust ja depressiooni. Kohtuprotsessid on pikad, bioloogiliste vanemate lahendamata õiguste küsimused on kõige levinumad lapsendamisjärgse stressi põhjuseid. Hirmud ootamatute kulutuste ees ja lapse tervise ning tausta informatsioon võivad samuti vallandada hirmu ja stressi (Bond 1995).

Oluline on mõista, et adoptiivanemad käivad värskete vanematena läbi samad stressiallikad nagu bioloogilised noored vanemad. Stressi kujunemist soodustavad sellised tegurid nagu uue pereliikme lisandumine, suurenenud rahaline vastutus, vähene uni, suurenenud perekondlikud kohustused, kõik see aitab kaasa stressitaseme suurenemisele. Selge on see, et lapsendamisjärgse depressiooni sündroom on tõeline tunne paljudele lapsendajate paaridele (Bond 1995).

1999. aastal tehti Ameerikas uuring, et teada saada, kui levinud lapsendamisjärgne depressioon tegelikult on. Tulemused olid murettekitavad. 145-st vanemast, kes vastasid, ütlesid üle 65%, et nad on kogenud lapsendamisjärgset depressiooni ja ainult 8 vastas, et nad ei teadnudki, et selline sündroom üldse eksisteerib. Miks siis lapsendamisjärgne depressioon esineb nendes peredes nii kõrgete näitajatega? On mitmeid väga konkreetseid ja mõistetavaid põhjuseid. Mitmed lapsendajapered on veetnud sõna otseses mõttes aastaid võideldes mõttega, et võtta perre laps. Nende pikaleveninud ja täitumata lootused, unistused ja igatsused võivad põhjustada ebareaalseid ootusi, seoses vanemlike tunnetega. Nad on ette valmistamata selleks leinaks, mida nad tunnevad, kui tegelikkus paneb proovile nende fantaasia lapsest. Värsked vanemad võivad tunda end süüdi, kui nad tunnevad pahameelt, viha või vastakaid tundeid oma uue lapse vastu. Nende uskumus kohesest sidemest või „armastus esimesest silmapilgust“ on sageli ebareaalne. Lapsesse kiindumine on tihti pikaajaline ning keeruline protsess, mille käigus päevast päeva kohanetakse uue inimese olemasoluga. Sageli kulub kaks kuni kuus kuud tõelise kiindumistundeni, et „õide“ puhkeda. Olles ettevalmistuseta ja toetuseta, langevad paljud adoptiivanemad depressiooni, püüdes sageli selle vastu võidelda, küsimata üldse mingit abi. Paljud emad muretsevad sellepärast, et kui nad küsivad abi või nõustamist sotsiaaltöötajalt, kelle juures nad veetsid kuid või aastaid tõestades oma ülimaid vanemlike oskusi ja kui nad nüüd tunnistavad oma raskusi, siis mõeldakse neist kui sobimatutest vanematest ning halvimal juhul võib sellega kaasneda lapse kaotus. Mõistmise ja toetuse puudumisel muutub halb olukord halvemaks. Paljudel juhtudel peale aastaid kestnud pettumust viljatusest, ei mõista pereliikmed, miks värskema ema ei ole õnnelik ning rahul sellega, et lõpuks sai selle, mida nii kaua oodanud oli. Selle asemel, et lasta perekonnal pettuda või neid segadusse ajada, kannatavad paljud lapsendajaemad lihtsalt vaikides, täis häbi ja süütunnet, tundes end ebatäiuslike või isekatena (McCarthy 2000).

Perekonnad, kus on bioloogilised lapsed juba olemas, võivad tunda, et uus laps ei sobi perepilti, vanemad võivad hakata taga igatsema seda perekonda, mis oli enne adoptiivlapse tulekut. Bioloogilisi lapsi kasvatanud vanemad võivad kaotada iseenda, kui kasvataja vastu usalduse: võidakse jõuda tõdemusele, et uue lapse kasvatamine ei pruugi kujuneda selliseks nagu bioloogiliste laste kasvatamine (Mäkipää 2007, 18-22).

Susan Gairi (1999, 55-66) tehtud uurimuses lapsendamisjärgsest masendusest, osales 19 ema ja selles uurimuses kasutati sünnitusjärgse masenduse teadusuuringu küsimustikku (EPDS-Edinburgh Postnatal Depression Scale). Gair kirjeldab uurimuse alguses lapsendamist kui rasket ja intiimset „ellutungivat“ protsessi, mida iseloomustavad adoptiivvanemate häbitunne, teiseks vanemaksolemise eeskujude puudumine, värskete lapsendajaemade enda võimete kahtlusealla seadmine ning erinevad hirmud. Lisaks elavad kõik lapsendajaemad läbi tavalised kõikide emade ellu kuuluvad rõõmud ja mured.

Gairi uurimuses toodi veel välja, et lapsendajatel tekitavad eriti ärevust ja stressi iseenda ja lapse magamisharjumused, söömisprobleemid ja ka lapse suured gaasivalud ja toidu välja oksendamine. Eriti enda une puudus ja lapse tervis ning käitumine on emade depressiooni ja halva enesetunde põhjuseks. Teisteks depressiooni mõjutavateks teguriteks on sotsiaalse toe puudumine, raskus olla ööpäevaringselt ema rollis, töörolli- ja identiteedikadumine ja ettekujutus sellest, et lapsendajaemad peavad olema täiuslikud emad (ibid).

Lapsendamisjärgne depressiooni võib esineda kergemal või raskemal kujul, oleneb sellest, mis tüüpi inimene on. Ühed suudavad sõprade toetuse ja abiga sellest üle saada ning teised vajavad selleks arstiabi. Mõlemal juhul ei tohi ennast süüdistada ning vajatakse toetust (Macrae 2004).

Uurimata, kuid väga oluline aspekt lapsendamisjärgses depressioonis, on värsked lapsendaja isad. Värsked lapsendajaisad on tavaliselt need, kes naasevad varem tööle ning neil tuleb võidelda nii tööprobleemidega kui ka värskes isadusega üheaegselt (McCarthy 2000).

Lapsendajate isade eriline roll on esile kerkinud mitmel moel viimastel aastatel. Adoptiivisadest ei ole tegelikult üldse avalikku teavet. Lapsendades on küll vanemlus võrdsem, kuna kumbki vanematest ei ole rase, ega imeta last ja vanemapuhkusele võib jääda nii isa kui ka ema. Teiselt poolt ei ole vanemlus ainult lapse kandmine ja imetamine. Ühelt poolt on see inimese enda vaimne, sisemine kasvamine, teiselt poolt avaldavad mõju nii soolised kui ühiskonna poolt omaks võetud üldised emaduse ja isadusega seotud tõekestpidamised ning kultuuriline tähendus. Need mõjutavad ka lapsendajate elu. Sellepärast võib väita, et lapsendajaperede vanemate rollid on erilised. Pereeluga seotud uuringutest on välja tulnud, et ettepanek laps lapsendada tuleb peaaegu 100% naiste poolt, mida mees järgib. 30 aastat Rootsisis lapsendajaperede nõustajana töötanud Ingrid Stierna väidab, et mehe roll lapsendamise juures on järgida naist. Sel hetkel, kui peres on avastatud viljatuse, on mees toeks naisele tema leinas. Kui naine toibub ja hakkab mõtlema, et üheks võimaluseks on lapsendamine, alles siis eemaldub mees naise toetamisest ja hakkab ise läbi elama kurbust, mis on seotud viljatusega. Mehe seisukohast võib lapsendamine tulla liiga varakult. Mõningatest uuringutest on välja tulnud, et viljatutel meestel on masendusrisk suurem kui teistes eluolukordades meestel. Mehed on välja toonud oma mõtteid ebakindlusest olla hea isa, viha tunnetest, et naine on nii sõltuv oma uuest emarollist. Lisaks põhjustasid sellist mõtlemist isa ja ema erinevad kogemused lapsega ning imestus naise nukrameelsuse üle. Esile kerkisid ka ühise aja puudumine, intensiivse lapsendamisprotsessi lõppemisel põhjustatud tühjus (Mäkipää 2007, 18-22).

McCarthy poolt lapsendamisejärgse depressiooni ajalisele kestvusele suunatud uuringu andmed olid murettekitavad. Kuigi enamikel naistel on sünnitusjärgne „kurbus“ väga lühikest aega (vähem kui kaks nädalat), siis 77% uuringus lapsendamisejärgse depressiooni sümptomitega osalenutest teatasid, et nad kannatasid nende sümptomite all 2 kuud kuni 1 aasta ja 45% kannatasid 6 kuud või rohkem. 85% uuringus osalenutest teatasid, et depressioon mõjutas nende tervist mitmeti (suur kaalu tõus või kaotus, millele järgnesid unehäired ja peavalud), 70% tundis, et lapsendamisejärgse depressiooni sündroom segas sujuvat üleminekut ja sidemete loomist uue lapsega. On selge, et lapsendamisejärgne depressioon on märkimisväärne, mitmetahuline küsimus, mida tuleb tunnistada, paremini mõista ning tingimusteta nõustada ja toetada kõiki lapsendajaid (McCarthy 2000).

Kokkuvõtteks: lapsendamisejärgse depressiooni sündroom on teema, millega tuleks rohkem tegeleda ning lapsendajaid sellest teavitada. Kuna probleem on tõsine, siis on sellele üha

enam tähelepanu hakatud pöörama ja lapsendajatele ka sellekohaseid soovitusi jagama (vt. Lisa 1).

3. LAPSENDAMINE EESTIS

Laste õiguste konventsiooni (RT II 1996, 16, 56) kohaselt on lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks vajalik see, et laps peab kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas, arvestades, et laps tuleb põhjalikult ette valmistada iseseisvaks eluks ühiskonnas. Lapse huve silmas pidades, on igal lapsel õigus üles kasvada oma vanemate juures ning kui see pole võimalik, vajab laps asendusvanemaid, kes rahuldavad ta vajaduse pere järele. Üheks võimaluseks aidata vanemliku hoolitsuseta last on lapsendamine.

3.1 Seadusandlus, mis reguleerib lapsendamist Eestis

Lapsendamist Eestis reguleerivad järgmised seadused: Perekonnaseadus (RT I 2009, 60, 395), Tsiviilkohtumenetluse seadustik (RT I 2005, 26, 197), Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (RT 1992, 28, 370), Sotsiaalhoolekande seadus (RT I 1995, 21, 323), Riiklike peretoetuste seadus (RT 2001, 95, 587), Ravikindlustuse seadus (RT I 2002, 62, 377), Rahvusvahelise eraõiguse seadus (RT I 2002, 35, 217).

Lapsendamisel on kaks osapoolt – laps ja lapsendaja. Vastavalt Perekonnaseaduse §147 lõige 1-4 järgi on lubatud lapsendada, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe. Lapsendajat valides arvestatakse tema isikuomadusi, suhteid lapsendatavaga, varalist seisundit ja võimet täita lapsendamissuhtest tulenevaid kohustusi, samuti võimaluse korral lapse vanemate eeldatavat tahet. Otsustamisel arvestatakse võimaluse korral ka lapse üleskasvatamise järjepidevuse vajadust ning tema rahvuslikku, usulist, kultuurilist ja keelelist päritolu. Lapsendamine ei ole lubatud, kui selle vastu räägivad lapsendaja laste või lapsendatava kaalukad huvid või kui on põhjendatud kahtlus, et lapsendaja lapsed kahjustavad lapsendatava huve. Lapsendamist otsustades varalistest huvidest ei lähtuta. Otsustades tuleb veenduda, et lapsendamise nõusolekuid ei ole antud tasu või muu hüvitise eest.

Lapsendamist otsustades hoidutakse võimaluse korral õdede ja vendade lahutamisest (PS, RT I, 60, 395).

Tähtsam osapool lapsendamises on laps, kes on kaitsetum ja seeläbi haavatavam. Oluline on mõista, et lapsendamise eesmärk on tagada lapsele turvaline lapseõlv ja võimalus kasvada perekonnas. Seetõttu saab lapsendada ainult alaealist (Riisalo 2010).

Lapsendamine on lubatud ainult siis, kui see on lapse huvides vajalik. Tähtis eeldus lapsendamise kasuks otsustamisel on lapse ja vanema suhte tekkimine. Võimaluse korral tuleb arvestada lapse üleskasvatamise järjepidevust, tema rahvuslikku, usulist, kultuurilist ja keelelist päritolu. See ei tähenda, et last ei või lapsendada perekonda, kus ei räägita lapse sünnijärgse perekonna keelt. Kindlasti tuleb arvestada lapse vanust ja kõne arengut sobiva perekonna otsimisel, aga kui uue perekonna alternatiiv on asenduskodu, siis ületab lapse õigus perekonnale õiguse keelelisele päritolule. Samamoodi tuleb käsitleda ka lapse kultuurilist, usulist ja rahvuslikku päritolu. Alati tuleb kaaluda lapse huve ning esiplaanile peab jääma õigus kasvada turvaliselt perekonnas (Riisalo 2010).

Toetudes Perekonnaseaduse §151-le, peab vähemalt 10-aastaseks saanud laps lapsendamiseks andma nõusoleku isiklikult, kuid arvestada tuleb ka noorema kui kümneaastase lapse soovi, kui tema arengutase seda võimaldab. Uus ja lapse seisukohast tähtis on nõue, et laps annab lapsendamiseks nõusoleku isikule, kes on talle teada. See nõue eeldab, et lapsendajat on lapsele tutvustatud ja nad on kohtunud. Senine seadus võimaldas lapsendada ka siis, kui laps ja lapsendaja ei olnud eelnevalt kohtunud (ibid).

Eelkõige on lapsel siiski õigus kasvada sünnijärgses perekonnas ja selle õiguse kaitseks ei luba uus seadus lapse ema antud lapsendamise nõusolekut kasutada enne lapse 8-nädalaseks saamist (ibid). See tuleneb Perekonnaseaduse §152 lõige 2 järgi, kus vanema nõusolek lapsendamiseks ei jõustu enne kaheksa nädala möödumist lapse sünnist. Enne vanema nõusoleku jõustumist ei saa lapsendamisavaldust kohtule esitada. Vanema nõusolekul võib lapse enne lapsendamiseks antud nõusoleku jõustumist anda hooldada last lapsendada soovivale isikule. Lõikes 3-6 on välja toodud, et vanema nõusolek lapsendamiseks võib olla antud isikuliselt määratud või isikuliselt määramata lapsendajale. Isikuliselt määratud lapsendajale lapsendamiseks antud nõusoleku korral ei ole vanemal õigust nõuda temale lapsendaja isiku ja lapse uue identiteediga seonduvate andmete avaldamist. Vanema nõusolekut ei ole vaja, kui ta on kestvalt võimetu avaldust esitama või

kui tema viibimiskoht on kestvalt teadmata või kui vanemalt on lapse isikuhoolduse õigus käesoleva seaduse § 135 alusel täielikult ära võetud. Maavalitsus on kohustatud nõustama vanemat, kes soovib anda nõusolekut enda lapse lapsendamiseks, selgitades talle muu hulgas tema õigusi ja kohustusi ning lapsendamise õiguslikke tagajärgi (PS, RT I, 60, 395).

Uus Perekonnaseaduses §164 annab sisu lapsendamise saladusele, mis oli varem reguleerimata. Samas säilib kohustus, mis keelab lapsendamissaladust teadval isikul seda avaldada. Seadus keelab ka lapsendatud lapse sünnitunnistuse väljastamist kujul, mis lubab aru saada, et tegemist on lapsendatuga. Lapsendamissaladus on tihedalt seotud lapsendatu õigusega saada teavet oma päritolu kohta, uus seadus annab lapsendatule õiguse saada maavalitsuselt teavet oma bioloogiliste vanemate, vanavanemate, õdede ja vendade kohta, kui nimetatud isikud on andnud selleks nõusoleku. Siiski on vaja ka lapsendaja eelnevat nõusolekut, kui otsitav sugulane on veel alaealine (Riisalo 2010).

Lapsendamise teine oluline osapool on lapsendaja. Lapsendaja valikul tuleb arvestada tema isikuomadusi, suhteid lapsendatavaga, varalist seisundit ja võimet täita vanema kohustusi, võimaluse korral ka vanemate eeldatavat tahet. Lapsendamise otsustamisel ei lähtuta varalistest huvidest, samuti tuleb olla kindel, et nõusolekuid lapsendamiseks ei ole antud tasu ega muu hüvitise eest. Lapsendada võivad ainult omavahel abielus olevad isikud (erandiks on abikaasa lapse lapsendamine või ühe abikaasa piiratud teovõime). Lapsendamise sooviavaldusega tuleb pöörduda maavalitsuse poole, kus korraldatakse lapsendamise ettevalmistamine. Toimuvad kodukülastus ja pereuuring, vajadusel tuleb läbida lapsendajate koolitus. Maavalitsusele tuleb esitada nõutavad dokumendid, mis võimaldavad hinnata lapsendaja sobivust lapsendamiseks (ibid).

Kokkuvõtteks: uus perekonnaseadus peaks lähtuma eelkõige lapse huvidest. Oluline on mõista, et lapse jaoks kõige loomulikum kasvukeskkond on tema bioloogiline perekond. Kui see ei ole võimalik, siis vajab laps asendusvanemaid, kes rahuldavad tema vajaduse pere järele. Küsimuseks jääb aga see, kus viibib laps need 8 nädalat, kuni tema bioloogiline vanem otsusele jõuab. Lapsendamise puhul on lapsel õigus saada teavet oma tegeliku päritolu kohta.

3.2 Lapsendatud lapsed Eestis

Lapsendatud laste arv on aastate lõikes olnud erinev. Kõige rohkem on lapsendatud 2001. aastal, kui uue kodu leidis 200 last. Järgnevatel aastatel lapsendatute arv vähenes, kuid kasvas uuesti 2008. aastal, kui lapsendati 181 last.

Tabel 1. Lapsendatud lapsed Eestis koha järgi, 2000-2009 (aasta jooksul)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Lapsendatud lapsed kokku	164	200	133	130	165	152	158	142	181	126
Sünnitushaiglast	15	22	13	10	13	11	9	5	19	9
Varjupaigast	5	1	8	1	2	-	1	-	3	2
Laste hoolekandeesutusest	50	77	49	48	76	39	51	56	61	47
Bioloogilisest perekonnast	84	99	56	64	63	89	82	65	86	58
Perekonnast hooldamiselt	7	9	13	11	12	9	3
Mujalt	10	1	5	-	2	-	4	4	3	7

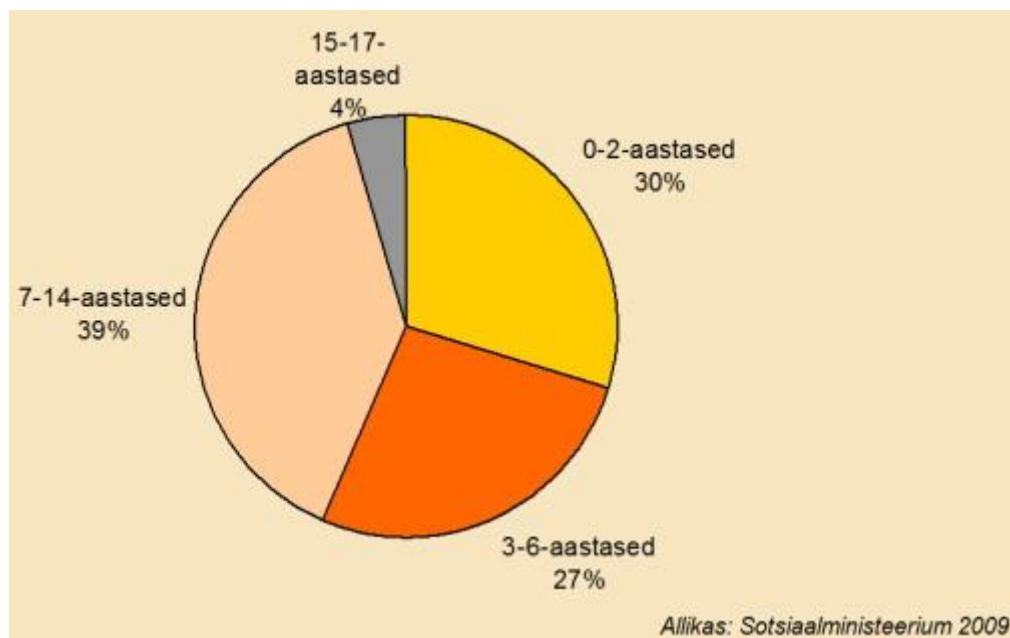
Allikas: Sotsiaalministeerium

Enamasti lapsendatakse lapsed peresiseselt ehk bioloogilise vanema abikaasa poolt. Peresised lapsendamised moodustasid 2009. aastal 46% kõigist adopteerimistest. Väga palju lapsendatakse asenduskodust, näiteks 2008. aastal moodustas asenduskodust lapsendatute arv 34% kõigist lapsendamistest. Sünnitusmajast lapsendatute arv on aastatel 2000-2009 jäänud 5 ja 22 vahele.

Enamasti lapsendatakse nooremaid poisse ja tüdrukuid. 2008. aastal leidsid uue pere kõige sagedamini 0-6 aastased. Nende osakaal kõigist lapsendatutest oli 57%, 7-14 aastaste osakaal 39% ning kõige vähem, 4%, lapsendati 15-17 aastaseid lapsi.

Välisriigi kodaniku poolt lapsendatud laste arv on aastate lõikes olnud samuti erinev. Eesti on liitunud riikidevahelises lapsendamises lapse kaitseks tehtava koostöö Haagi konventsiooniga ning teeb koostööd Soome, Rootsi ja USA-ga.

Lapsendatud laste vanuselist jaotust illustreerib joonis 1.

Joonis 1. Lapsendatud laste vanuseline jaotus 2008. aastal.

Hooldusperesid ja kasulapsi jääb üha vähemaks. Aasta-aastalt väheneb nii perekonda hooldamisele võetavate laste kui teenuse pakkujate arv.

Tabel 2. Laste asendushoolduse sihtgrupp (aasta lõpus)

Asendushoolduse vorm	2004	2005	2006	2007	2008
Asendushooldus*	1549	1683	1621	1493	1323
Perekonnas hooldamisele paigutatud laste arv	971	732	551	455	401
Hooldusperede arv	753	597	436	369	322
Eestkostel lapsed	1647	1572	1458	1544	1389
Lapsendatud	2562	2492	2352	2257	2170

Allikas: Sotsiaalministeerium

*Alates 2005. aastast hõlmavad andmed nii riiklikul hoolekandeteenusel kui vanema avalduse alusel viibivaid lapsi. Varasemad andmed on ilma vanema avalduse alusel olevate lasteta.

Kokkuvõtteks võib öelda, et lapsendatud laste arv on aastatega kahanenud. Kõige rohkem lapsendati nii peresiseselt, sünnitushaiglast kui ka asenduskodust 2000. aastal. Märkimisväärne on hooldusperede ja neis elavate laste arvu vähenemine. Asenduskodus elavate laste arv on samuti aastatega vähenenud, kuid ühe väikese riigi jaoks on see ikkagi liiga suur.

3.3 PRIDE koolitus ja pereuuring

Lapsendaja- ja hooldusperede peamiseks ettevalmistuseks on PRIDE-koolitus, mida on Eestis läbi viidud alates 2002. aastast. PRIDE-koolituse õppemetoodika on pärit Ameerika Ühendriikidest ning Eestisse jõudnud Rootsi kaudu. PRIDE on lühend ingliskeelsetest sõnadest:

P – parents/vanemad

R – resource/ressurss

I – information/informatsioon

D – development/areng

E – education/haridus, koolitus

Järgnev info pärineb MTÜ Oma Pere (tugiorganisatsioon lapsendajatele) koduleheküljelt: Programmi eesmärgiks on läbi koolituse ja supervisiooni anda peredele olulisi teadmisi, mille omandamine on vajalik edukaks hooldus- või lapsendajapere kujunemisel. Koolitus on kohustuslik peredele, kes on sõlminud lapse perekonnas hooldamise lepingu või alles soovivad saada hoolduspereks. Koolitus on soovitatav ka lapsendajatele ning eestkosteperedele.

Lapsendajapere peaks pöörduma maa- või linnavalitsuse lastekaitsepetsialisti poole, kes edastab andmed Tervise Arengu Instituudi koolitus- ja teabekeskusele. Koolitus viiakse läbi maakonniti, et võimaldada peredel koolitusel osalemine kodule kõige lähemal. Koolitus sisaldab üheksa õppekorda, mille kestel külastavad õpetajad ühel korral perede kodusid. Koolituse lõppedes viiakse läbi mõlemapoolne hindamine, kus koolitajad ja pere vestlevad omandatud oskustest, ressurssidest ja valmisolekust hakata lapsendajaks, hooldus- või eestkostepereks.

Järgnevalt toob autor välja Keiu Kaljujärve (2010), PRIDE koolitaja kogemused ja arvamused koolitusest.

PRIDE koolituse üks eesmärkidest on see, et lisaks koolitajatele saaks ka pere lõpliku kindluse, et on valmis seda sammu astuma. Tulevased vanemad peavad mõistma, et tegemist pole ainult emotsionaalse otsuse ja sooviga last aidata, vaid selle otsusega kaasneb vastutus elu eest. Koolitusel osalenud pered on rõhutanud koolituse peamiste väärtuste hulgas seda, et nad on kohtunud teiste peredega, kes on tegemas samalaadset otsust. Paljud pered suhtlevad hiljem perekonniti edasi ning aeg-ajalt saadakse kokku ka kogu grupiga, et vahetada mõtteid ja kogemusi ning ollakse teineteise jaoks olemas. Pered pidasid väga väärtuslikuks ka koolituse programmivälist lisainfot – kogu lapsendamisprotsessi üksikasjalikku kirjeldamist, bürokraatlikele nüanssidele tähelepanu juhtimist, lastekaitse valdkonna mõistete selgitamist, juhtumikirjeldusi, koolitajate isiklike kogemusi ja emotsioone oma kasulapse loost. Suuremat osa neist teemadest Ameerika päritolu programmis kahjuks ei leidu. Asjalikeks teemadeks pidasid pered lapse arengut, kasvatusküsimusi ja lapsele tema päritolust rääkimise teemat. Jagati kriitilisi märkusi, et koolitusprogramm on liiga võõrapärane, täis amerikanisme, kohati liiga teoreetiline ja teemakauge, materjalide tõlge on kohmakas. Koolitus ei anna tulevastele kasuvanematele valmis lahendusi ega tegutsemisjuhiseid, kuid annab võimaluse mõelda ja olla valmis erinevateks olukordadeks, mida võib tuua elu koos kasulapsega.

Lapsendajaperedele viiakse läbi pereuuring, mis annab ülevaate perest, kuhu laps läheb. Pereuuringu läbiviija aitab perel leida vastused veel vastamata küsimustele ning valmistada pere ette lapsega kohtumiseks. Uuringu tegija ei pane perele hinnet, küll aga kirjeldab ja hindab pere võimalusi lapse kasvatamiseks. Eesmärgiks on paigutada laps uude perekonda nii, et ta võimalikult hästi sisse elaks, et lapse ja uute vanemate vahel tekiks kiindumussuhe ning et lapsel oleks edaspidi turvaline, armastav ja toetav kodu. Uuringus selgitatakse välja perekonna motiivid ja lapse suhtes püstitatud ootused, millised on pere hoiakud lapse päritolu, bioloogiliste vanemate ja lapse kasvatamise suhtes. Erilise tähelepanu all on lapsendajate lapsepõlv ning nende suhted oma vanematega. Oma ala spetsialistid on pereuuringuid teinud rohkem kui kümme aastat. Küsitlejate professionaalsus täieneb vastavalt omandatud kogemustele ning pereuuringu kasutegur on nii lapse kui pere poolt vaadates aastatega palju kasvanud (Orgmets 2009).

Kokkuvõtteks: lapsendajapered vajavad kindlustunde saamiseks koolitust, mis on ka PRIDE koolituse üks eesmärkidest. Koolituse üheks suuremaks väärtuseks on kohtumine teiste lapsendajaperedega, mis annab perele tunde, et nad ei ole üksi. PRIDE koolitus on Eestisse jõudnud Ameerikast ning meie kultuuriruumis võõras, seega peaks koolitus lähtuma eelkõige Eesti lapsendamise- ja asendushoolduse praktikast. Suur vajadus peredele on kindlasti ka jätkukoolitus.

3.4 Varasemad uuringud

Rahvusvaheline uurimus alternatiivse hoole all olevatest lastest

2009. aastal viis *Eurochild* oma liikmesorganisatsioonide kaudu läbi uurimuse alternatiivse hoole all olevate laste olukorrast Euroopas. Uurimuses küsiti alternatiivse hoole all olevate laste arve (s.h. elukoha, kogukonna ja hoolduspere põhised); selliste laste profiili ning nende (tuleviku) tulemusi; standardite ja toe olemasolu; ühiskondlikku raamistikku ja osalenud laste andmete kättesaadavust. Osales 30 Euroopa riiki s.h. Eesti, Läti ja Leedu. Uurimus ei olnud mõeldud kui karm teadustöö, vaid pigem, et tuvastada kättesaadava informatsiooni iseloom ning fikseerida mõningad üle-Euroopaliselt sarnased trendid. Uurimusest saab järeldada mõningaid üldiseid tähelepanekuid.

- Euroopa Liidus on hinnanguliselt 1 miljon last alternatiivse hoole all;
- Piisava vanemliku hooleta laste puhul kasutatakse üle Euroopa Liidu siiski laialdaselt institutsionaalset hoolt;
- Senini toimub mitmes liikmesriigis alla 3-aastaste paigutamine hoolekandeesutusse;
- Suurima riskiga oma lapsed sotsiaalhoole alla kaotada on vaesuses ja sotsiaalses eraldatuses olevad perekonnad;
- Paljud hoolekandeesutuse kogemusega lapsed kannavad endas psühhosotsiaalseid probleeme ka täiskasvanutena;
- Alternatiivse hoole all olevate laste õiguste kaitse standardite juurutamine on endiselt nõrk ning omab laste ja nende peredega vähest seotust;
- Alternatiivse hoole all elavate või elanud laste ja noorte võrdselt juhtivate gruppide arv Euroopas on endiselt madal.

Euroopa Liidule suunatud peamised soovitused

1. Seada alternatiivse hoole all olevate laste andmestiku kogumine poliitiliseks võtmeprobleemiks;
2. Rakendada viivitamatult meetmed laste lastekodudest kodudesse jõudmise toetuseks;
3. Viia kõikides riikides sisse seaduslik keeld, mis välistab 0 kuni 3-aastaste laste paigutamise hoolekandeesutusse;
4. Luua raamistik, et toetada liikmesriikidel investeerida lastega töötavasse personali, kes julgustaks osapoolte kaasamist ja võimaldaks isikupäraste teenuste pakkumist, mis mõistavad konkreetsete perede ja laste vajadusi;
5. Tagades, et ükski laps ei lähe hoole alla vaid pere vaesuse, puude või rahvusliku kuuluvuse tõttu, vähendada sotsiaalse eraldatuse riski;
6. Julgustada liikmesriike viima oma riiklik hoolekande seadusandlus vastavusse ÜRO alternatiivse hoole suunisega;
7. Tagada, et hoole all olemise kogemusega lapsed ja nende pered omavad häält.

Eestis on välja töötatud mitmeid strateegiaid ja kontseptsioone, mis seavad laste hoolekande arenguks erinevad suunad. Lapse õiguste tagamise strateegia (2004–2008) ja rahvastikupoliitika aluste elluviimise strateegia (2005–2008) järgi tuleks lapse huve arvestava tasakaalustatud asendushooldussüsteemi väljatöötamisel eelistada lapse kasvatamist perekonnas. Strateegiate eesmärgiks on suurendada perehoolduse (kui tavaperega kõige sarnasema kasvukeskkonna) osakaalu laste asendushoolduse kogupildis. Vaatamata seatud eesmärgile, on perehoolduse osakaal hoopiski vähenenud (vt. Tabel 2) (Riigikontroll 2009, 8).

4. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

4.1 Eesmärk ja küsimused

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada lapsendajate ootused lapsendamisele, alates mõttest kuni lapse koju jõudmiseni ning tegelik olukord lapsendamisel ja selle järgselt.

Uurimus on vajalik:

- lapsendamise paremaks korraldamiseks (seadused, asutused, ettevalmistus);
- lapsendajate emotsionaalse valmisoleku ja takistuste ületamiseks (ametnikud, kodakondsus, ootamine);
- perekonnas tekkivate muutuste mõistmiseks, kui laps on juba kodus (kiindumussuhte tekkimine, lapsendamisjärgne depressioon, pere nõustamine).

Töös otsitakse vastust järgmistele küsimustele:

- millised on lapsendamise põhjused?
- kuidas vastavad lapsendajate ootused tegelikkusele?
- milline on lapsendamisega seotud ettevalmistus?
- milline on lapsendaja valmisolek saada lapsevanemaks?
- millised on lapsendamisega seotud raskused, takistused?
- millised probleemid liituvad lapsendamise saladuse hoidmisega?

4.2 Uurimistöö meetod ja valim

Kuna uurimisteema on väga delikaatne, siis uurimismeetodina kasutati kvalitatiivset meetodit, avatud küsimustega teemaintervjuud. See andis võimaluse küsimustele vahetult vastata, saada vastajalt tagasisidet, milliseid tundeid ja mõtteid rääkimine lapsendamisest neis tekitas. Vahetult vesteldes oli võimalik küsimusi paremini selgitada ja esitada lisaküsimusi.

Intervjuu suur eelis teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus, võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Intervjuus võib näiteks varieerida küsitletavate teemade järjekorda, samuti on vastuste tõlgendamiseks hoopis rohkem võimalusi kui näiteks postiküsitluse puhul. Intervjuu eeliseks on asjaolu, et uuritavad nõustuvad uurimuses osalema. Intervjueeritavaid on võimalik kergesti kätte saada ka siis, kui soovitakse andmeid täiendada (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2005, 192-193).

Koostati teemaintervjuu skeem, milles keskenduti järgmistele alateemadele: mõte lapsendada, sugulaste ja tuttavate reaktsioon, esimene info, riigi tugi lapsendajale, ettevalmistus lapsendamiseks, lapse ootamise aeg, kohtumine lapsega, lapse minevik, laps kodus, kohanemine/kiindumine lapsega, lapsendamise saladus, ettenägenatud raskused, soovitusel lapsendajatele, lapsendamise mõju perekonnale (vt. Lisa 3). Eelnevalt paluti küsimusi analüüsida MTÜ Oma Pere juhatuse esimehel.

Valim

Valimisse sattumise kriteeriumiks oli, et peres on lapsendatud üks või mitu last. Valim moodustati alates imikust kuni kuueaastaseid lapsi lapsendanud peredest, uurides nende laste ja lapsendajate kiindumist ja harjumisaega, kuna eri vanuses laste lapsendamine on seotud erinevate probleemidega. Valimisse kuulus 11 lapsendajaperekonda erinevatest Eesti piirkondadest – Tartust, Põlvast, Saaremaalt, Tallinnast, Paidest, Keilast ja Harjumaalt. Valim moodustati koostöös MTÜ Oma Perega, respondentidest 10 perekonda on lapsendamise tugisorganisatsiooni liikmed.

6 perekonda on lapsendanud ühe lapse, 4 perekonda on lapsendanud kaks last ning üks perekond on lapsendanud kolm last. Lapsendamised on toimunud ajavahemikul aastatel 1998 – 2010. Vastajad olid suuremas osas pereemad, nelja pere juures võttis ka isa aktiivselt intervjuust osa. Intervjuud koostas autor (vt. Lisa 4).

Uurimuse teostamine

Intervjuude tegemise käigus puudutati inimeste elus olulisi aspekte, häiriti nende privaatsust, meenutati valusaid mälestusi, seetõttu oli väga oluline saavutada respondentide usaldus. Peredega lepiti eelnevalt kokku intervjuu toimumise aeg, selgitati uurimuse sisu ja eesmärki ning paluti nõusolekut uurimuses osalemiseks.

Intervjueerimisele aitas kaasa autori isiklik kogemus, mis võimaldas esitada lisaks asjasse puutuvaid suunavaid küsimusi. Intervjuud toimusid nii respondentide kodus kui ka väljaspool ning kestsid 2-3 tundi. Kõik 11 perekonda olid meeleldi nõus uurimuses osalema ja vastasid väga avatult küsimustele. Peresid intervjueeriti 2010. aasta juunis – augustis. Intervjuude tekstid salvestati vastavalt respondentide eelnevale nõusolekule ning hiljem litereeriti. Kokku saadi litereeritud teksti 31 lehekülge.

Analüüsis kasutatakse tsitaate intervjuudest viitega intervjuu numbrile. Vastanute konfidentsiaalsus on tagatud.

Kvalitatiivset materjali analüüsiti tematiseerimise/kodeerimise teel, so tekstidest kirjutati välja sisu kandvad tekstiühikud ning jälgiti nende korduvust-varieeruvust.

5. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

Empiirilise uurimuse materjali analüüsitakse alateemade kaupa.

5.1 Lapsendamise põhjused

11 perekonnast kaheksal ei olnud bioloogiliselt võimalik lapsi saada, see oligi lapsendamise peamiseks põhjuseks. Mitmed pered olid läbi teinud kunstliku viljastamise protseduurid, mis koormavad väga naise organismi ja on hingeliselt nii naisele kui ka mehele väga raskeks katsumuseks. *„Peale kolmandat kunstlikku viljastust ütles mees, et maailmas on nii palju lapsi, kellel ei ole kodu, kas meie ei võiks seda ühele lapsele anda. Sellest hetkest olime me kindlad, et soovime lapsendada.“*(9)

„Mitme kunstliku viljastamise teel ei õnnestunud meil last saada. Sellest sai mul tervis palju kannatada ning siis tegime otsuse lapsendada.“(2)

Mitmes peres tuli algatus lapsendada laps just mehe poolt. Oli perekondi, kus peale lapsendamist sündis veel ka bioloogiline laps. *„2003. aastal tegime otsuse lapsendada laps. Algatus tuli mehe poolt. Bioloogilisi lapsi meil ei olnud ning oh üllatust, 2 aastat peale lapsendamist just kõige kiiremal ajal sündis perre tütar“*(3)

Peredes, kus olid bioloogilised lapsed olemas, viis kokkupuude lastekoduga mõttele lapsendada laps. *„Idee oli perekonnas juba ammu, kui meil veel oma bioloogilisi lapsi ei olnud. Tutvusringkonnas korjati Viljandi Väikemõisa lastekodule toetusi, siis käisime ka seal külas ning see kinnitas veelkord otsust.“*(11)

„Juba lapsepõlves oli mul kokkupuude lastekoduga. Minu algklassijuhataja läks lastekodusse tööle ja klass käis tal seal külas. Meil oli olemas kaks bioloogilist last, kuid

tahtsime väga ka kolmandat last saada ja otsustasime lapsendada. Praeguseks on meie perre lisandunud veel üks bioloogiline laps.“(10)

5.2 Lapsendajate ootused

Uurimusest selgus, et pered, kus varem lapsi ei olnud, soovisid lapsendada võimalikult väikest last, sugu ei olnud lapsendajatele oluline. Autori arvates võib olla põhjenduseks see, et imikuga on kokku kasvamine ning harjumine lihtsam ja loomulikum. Naisena soovitakse tunda beebi lähedust ja teha läbi kõik toimingud, mis kaasnevad väikese lapse hooldamisega.

„Soovisime lapsendada võimalikult väikest last, kuna 3 – 5 eluaastani kujuneb välja lapse isiksus, alla 5 aastast last annab veel ise suunata.“(3)

„Esimesel korral soovisime imikut. Sugu ei olnud meie jaoks oluline, aga ma nägin unes, et poeg ootab meid aia taga.“(8)

Peredes, kus olid bioloogilised lapsed olemas, ei olnud lapsendatud lapse vanus nii oluline.

„Avaldusse kirjutasime, et võib olla ka mitu last. Kuna peres oli meil bioloogiline laps kolme aastane, siis ei olnud see oluline, et laps peaks just imik olema.“(4)

Viie perekonna puhul olid lapsendatud lapsed vanuses 0 – 2 kuud ja kuues perekonnas lapsendati lapsed vanuses 1 – 6 aastat.

Intervjuude käigus veendus autor, et pered soovivad lapsendada võimalikult väikest last, et kaasa teha kõik etapid, mis on seotud lapse arenguga. Laps on mõjutustele väga vastuvõtlik, vanem saab last mõjutada algusest peale.

5.3 Sugulaste ja tuttavate reaktsioon

Perekonnad pidid tegema palju selgitustööd, miks nad soovivad lapsendada. Autori arvates oli peredel sellele raske vastata, kuna tegemist on väga delikaatse ja isikliku küsimusega.

„Nii perekonnalt kui ka tuttavatelt tuli palju positiivset vastukaja. Oli ka tuttavaid, kes sellest ära ehmatasid ning seetõttu me enam ei suhtle. Palju tekkis juurde uusi tuttavaid. Pidime tegema palju selgitustööd, miks me soovime lapsendada.“(1)

„Alguses oli sugulastel ja tuttavatel väike ehmatus. Tutvusringkonnas olime meie esimesed, kes lapsendasid. Sel ajal oli lapsendamine veel tundmatu maa, mis muutis inimesed ettevaatlikuks. Paljud olid hämmingus, et miks meil on selline soov.“(5)

Paljud perekonnad oma lapsendamissoovist esialgu ei rääkinud. Räägiti vahetult enne lapse koju toomist.

„Palju me sellest esialgu ei rääkinud. Kui me perele ja tuttavatele teatasime, siis võtsid kõik selle uudise väga hästi vastu, kõigil oli hea meel.“(8)

„Perele ja tuttavatele rääkisime me vahetult enne lapse koju tulekut. Paljud said šoki, küsisid miks, kuna meil olid peres lapsed olemas. Tutvusringkonnas oli meil ka üks raskem lapsendamise juhus, mis mõjutas suhtumist.“(11)

Mitmete perede vastustest tuli välja, et lapsendamise teema on meie ühiskonnas väga uus. Paljud sugulased ja tuttavad võtsid uudist kuuldes mõtlemisaega, paljudel vanemapõlvkonna inimestel olid suured eelarvamused, mis muutsid inimesi ettevaatlikuks.

„Vanem põlvkond pelgas seda mõtet rohkem, paljud pidasid meid väga julgeteks. Üldiselt suhtuti hästi. Praeguseks on lapsed nii omaks võetud, nagu oleksid nad kogu aeg meil olemas olnud.“(9)

Autori arvates suhtusid pereliikmed ja lähedased lapsendamissoovi positiivselt. Kellel olid eelarvamused, siis need kadusid lapse koju jõudmisel, lähedased pakkusid peredele kõige suuremat tuge.

5.4 Esimene info ja riigi tugi

Suurem osa perekondi said esimese info internetist Oma Pere kodulehelt, Sotsiaalministeeriumi kodulehelt, Imede Väike Foorumi kodulehelt.

„Internetist leidsime ühe ametniku telefoninumbri, sealt suunati meid juba edasi. Avaldused kirjutasime Tallinna Sotsiaal- ja tervishoiuametis Lea Mölli juures.“(4)

Järgnes info Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuametist, lapsendajatelt, lastekodust, maavalitsusest ja kohalikust omavalitsusest.

„Esimese info saamiseks pöördusime kohaliku omavalitsuse poole. Sealt soovitati Sigrid Petofferiga rääkida, kes oli sel hetkel Haiba Lastekodu juhataja. Temalt saimegi esimene info, millises järjekorras ja mida me tegema peame.“(9)

Riigi tugi lapsele ja lapsendajale

Mitmel perel oli suureks pettumuseks uus perekonnaseadus, mille järgi ei saa last lapsendada enne lapse 8 nädalaseks saamist. Selle järgi kaitseb seadus bioloogilisi vanemaid, aga laps võib saada suuri traumasid. Perekonnad, kes lapsendasid lapse imikuna, said šoki haiglas nähtu kohta. *„Mulle on väga suureks pettumuseks uus perekonnaseadus, milles last ei saa lapsendada enne 8 nädalaseks saamist. See on väga läbi mõtlemata. Seadus kaitseb bioloogilist ema, aga laps saab kannatada. Me oleme lapsendanud mõlemad lapsed imikuna otse haiglast. See pilt, kuidas neid lapsi hoiti, ei olnud ilus. Paljudel imikutel olid haudunud ja mädased tagumikud.“(1)*

„Riik ei olegi midagi teinud. Uus perekonnaseadus ei ole lapse poolt. Meie perre lapsendatud imik oleks praeguseks pime olnud, kui ta oleks pidanud 8 nädalat haiglas või turvakodus olema. Õed ei jõua haiglas piisavalt nende laste eest hoolitseda. Kui bioloogiline vanem on andud avalduse lapse lapsendamiseks, siis peale seda on see imik ükski siin maailmas, kellele antakse küll süüa ning vahetatakse mähkmed, kuid ta võib röökida haiglas nii ööd kui päevad. Poisslaste tervisele võib see aga väga ohtlik olla. Riigi poolt on läbi mõtlemata ka koolitus, mis sobiks lapsendajatele. Lapsendajale on väga vajalik ka info, mis on bioloogilise ema raseduskaardil, et vajadusel last aidata, kui peaks tema terviselega midagi juhtuma.“ (2)

Paljude perede seisukoht oli, et lapse kodu ei ole asenduskodu, riik peaks lähtuma lapsest, rohkem konkreetsust, asenduskodu peab olema ajutine ja alla 3 aastane laps ei tohiks seal päevagi elada. Kui selline olukord tekib, et laps eraldatakse bioloogilisest perest, siis

peaksid koheselt valmis olema hoolduspere, eestkoste- või lapsendajapere. Lapse seisukohast võiksid kohtus asjad kiiremini liikuda.

„Riik peaks lähtuma rohkem lastekaitse ja laste seisukohast. Enne kohtumäärust võiks laps kasvada peres hoolduspere lepinguga. Lapse tervise pärast oleks see hädavajalik.“(7)

„Sellist olukorda, et laps eraldatakse perest, ei tohiks üldse tekkida. Alla viie aastane laps ei tohiks asenduskodus päevagi elada. Kui aga laps bioloogilisest perest eraldatakse, peaks valmis olema koheselt hoolduspere, siis eestkoste ja lapsendamine. Viimase variandina on asenduskodu.“(3)

Mitme perekonna intervjuust selgus, et maakonniti on nõudmised lapsendamisele erinevad, puudub ühtne süsteem. Eestis peaks olema ühtne keskus, mis reguleeriks nii perekonnas hooldamist, eestkostet ja lapsendamist. Ideaalis vajaksid kõik lapsendatud lapsed teraapiat, paljud pered vajavad tuge just peale lapsendamist, keskuses oleksid olemas vajalikud spetsialistid, kelle poole pöörduda.

„Paberite ajamine võiks toimuda kiiremini. Maakonniti on nõudmised erinevad. Lapse seisukohalt võiksid asjad kiiremini liikuda. Oleks tarvis ühtset keskust.“(5)

„Lapse koht ei ole asenduskodus. Riigi esmane ülesanne on hoolitseda selle eest, et võimalikult vähe lapsi sinna sattuks. Lapsendamise paremaks korraldamiseks oleks vaja ühtset organisatsiooni, mis tegeleks selle protsessiga algusest-lõpuni.“(9)

5.5 Ettevalmistus lapsendamiseks

Perekonnad pidasid peamiseks ettevalmistuseks PRIDE koolitust. Koolituse olid läbinud 10 perekonda aastatel 2002 – 2010. Kõige lühem koolituse ooteaeg oli 1 kuu, kõige pikem oli 6 aastat.

„Esialgu uurisime erinevaid materjale, PRIDE koolitus oli palju abiks. Lapsendajaperel peaks olema tugiisik, kes aitaks vajalikud paberid korda ajada ning kelle poole on alati võimalik pöörduda, kui mingi probleem peaks tekkima.“(3)

Mitmed pered tundsid lapsendamisele eelnenud perioodil puudust just tugiisikust, kelle poole vajadusel pöörduda.

„Ise tuli end ette valmistada. Ei teadnud ju, millal laps tuleb. Sel hetkel oleks vajanud tugiisikut, kelle poole pöörduda.“(6)

Suureks sooviks lapsendamisele eelnenud perioodil oli kohtuda teiste lapsendajatega.

„Sel ajali kui meie lapsendasime veel koolitust ei olnud. Oleksime väga soovinud kohtuda teiste „omasugustega“, et jagada oma muresid ja rõõme. Nüüd kus on loodud MTÜ Oma Pere, on see võimalus olemas.“(5)

Vajadust tunti lapsendamisteemalise kirjanduse järele, milles oleks kirjeldatud erinevaid juhtumeid ning täiskasvanud lapsendatu kogemused ja arvamused.

„Kuna me lapsendasime otse haiglast ning ma olin lapsega koos kuni kohtulahendini, siis suurt raskust valmistas just vajaliku dokumentatsiooni korda ajamine. Selle juures vajaks perekond kindlasti rohkem abi. Kirjandust võiks olla rohkem, lapsendajate juhtumid kui ka täiskasvanud lapsendatu arvamused.“(2)

Mitmel perel oli esialgu koolituse vastu suur trots, kuna lapsendajad on niigi lapse saamise nimel palju läbi elanud ja nüüd oli vaja hakata tõestama, kui head lapsevanemad ollakse. Esimene tund oli peredele emotsionaalselt väga raske, palju pisaraid. Arvati, et koolitusel võiks olla rohkem positiivseid emotsioone ja rohkem julgustust.

„Alguses oli mul väga suur trots koolituse vastu. Hinges niigi suur kurbus, et lapsi ei saa ja pean hakkama tõestama, kui hea lapsevanem ma olen. Koolitus erines kõikidest muudest koolitustest, kus olin käinud. Kohati oli liiga emotsionaalne.“(7)

„Esmane kohtumine grupiga ja tutvumine oli väga emotsionaalne, paljud naised valasid pisaraid. See on perele ikka väga valus teema. Olime koolitajatele esimene grupp, nad olid pisut pabinas. Üldiselt oli väga tore seltskond, hiljem hakkas ka juba erinevaid rollimänge mängides nalja saama. Koolitus oli mõeldud rohkem hooldusperedele, eestlase jaoks võõras.“(9)

Perekonnad olid väga rahul koolitajatega. Mitmed pered said koolitajate näol endale tugiisiku, kelle poole võib oma murede ja rõõmudega alati pöörduda.

„Inimesed olid toredad, koolitajad positiivsed. Lastega seotud teemad olid eluks vajalikud. Koolitus oli liiga ameerikalik. Lapsendajate grupid on niigi lapse saamise nimel väga palju läbi elanud. Koolitusel võiks olla rohkem positiivseid emotsioone. Võiks olla rohkem lapsendatud lapse vaatenurka.“(1)

„Koolitus kujundas üldpildi lapsendamisega kaasnevast. Kuna koolitust viis läbi kohalik sotsiaaltöötaja, siis saime endale tugiisiku, kelle poole on alati hea pöörduda. Sellist koolitust vajaksid ka paljud tavaperekonnad.“(6)

„Suhtlemine teiste lapsendajatega ja inimeste arvamused andsid kõige rohkem. Koolitus andis kindlust, andis ka inimesed (koolitajad), kelle käest küsida kui peaks vaja olema.“(10)

Pered pidasid väga suureks väärtuseks koolitusgruppi, lapsendajate ringkonda, kes on kõik sama kogemuse läbi teinud. Grupi toetus andis palju julgust juurde, mitmed koolitusgrupid käivad koos siiani.

„Koolitus andis kindlustunde. Nägid teisi peresid, kes on samade probleemidega. Andis väga toreda suhtlusringkonna.“(5)

„See oli hea aeg läbi mõtlemiseks. Andis selguse, kui väga ma ikka soovin lapsendada. Grupi toetus oli positiivne, koolitus oli minu jaoks teraapilise suunaga, andis lootuskiire.“(7)

Intervjuudest selgus, et pered said koolitusel palju teadmisi lapse arengust, psühholoogiast, räägiti, mida lapsed võivad erinevatel eluetappidel teha. Koolitus andis teadmisi, millele tähelepanu pöörata, kujundas üldpildi lapsendamisega kaasnevast, mis peresid ees ootab võimaldas kõik teemad põhjalikult läbi mõelda. Väga palju oli kasvatuslikke teemasid, teemasid, millega varem ei oldud kokku puutunud.

„Koolitus andis juurde palju teadmisi, lapse arengust, lapse psühholoogiast. Mida lapsed võivad erinevatel eluetappidel teha (näit. enesevigastajad, lõikujad). Teadmisi, millele tähelepanu pöörata.“(3)

„Koolitus andis teavet erinevatest lapsendamisega seotud seadustest. Palju kasvatuslikke ja psühholoogilisi teemasid, mis oli tarvis enda jaoks läbi mõelda. Andis ka teavet, mis meid ees ootab.“(9)

„Koolitajad olid väga head, grupp oli tore. Paljud teemad, millest ei olnud enne kuulnudki, kiindumus, lapse kaotus, lein. Enne ei tulnud selle pealegi, mida üks laps võib olla läbi elanud.“ (11)

Enamik perekondi olid arvamusel, et PRIDE koolitus oleks vaja eestipärasemaks muuta. Koolitus andis kindlust juurde, andis selguse, kui väga pere last soovib. Andis kindlust tulevikuks ja arvati, et sellist koolitust vajaksid ka paljud tavapered.

„Koolitus on liiga ameerikalik. Meeldis see, et ei mõistetud hukka lapse bioloogilisi vanemaid. Tekkis väga hea side ka teiste lapsendajatega.“(3)

„Koolitus on eestlaste jaoks natuke võõras. Koolitus on mõeldud rohkem kasuperedele. Koolitusel oli palju abistavaid teemasid. Oluline on identiteedi küsimus. Koolitusgrupp käib meil koos siiani.“(5)

5.6 Lapse ootamise aeg

Uurimusest selgus, et peredel oli lapse ootamise aeg väga erinev. Mitmel perel laabusid kõik toimingud ja ettevalmistus väga kiiresti, kuid oli perekondi, kes pidid kauem ootama. Kõige lühem lapse ooteaeg alates avalduse esitamisest oli 1 kuu ja kõige pikem ooteaeg oli 1 aasta ja 9 kuud.

Intervjuudest selgus, et lapse ooteaeg oli perede jaoks seotud erinevate tunnetega – ärevus, hirm, lootusetus. *„See oli küll lühike aeg, kuid hinges oli suur ärevus, igatsus ja ootamine, väga emotsionaalne periood.“(2)*

Periood oli lapsendajate jaoks väga emotsionaalne, kõige ärevamateks hetkedeks olid telefonikõned maavalitsusse, teiselt poolt pidev telefonikõne ootamine. Pikem ooteaeg tekitab lootusetust, suurt hirmu veelkord ebaõnnestuda. „*Esimese lapse puhul tundus meile 3 kuud ka pikk aeg. Kui otsus on tehtud, siis sooviks kohe last. Väga palju oli pabistamist. Teise lapse puhul me juba teadsime, mis meid ees ootab.*“ (5)

„*Alguses ootasime rahulikult. Mida aeg edasi, seda ärevamaks kõik muutus. Siis hakkasime juba ise aktiivsemalt helistama ja uurima, kas mõni laps on vabanenud.*“ (6)

„*Periood oli väga ootusärev. Pidev telefoni kõne ootamine. Suur hirm oli veelkord ebaõnnestuda.*“ (7)

„*Ooteaeg oli emotsionaalselt väga raske ja pingeline, kuna sellel ajal toimus ka kohus vanemlike õiguste äravõtmiseks bioloogilistelt vanematelt. Väga suur hirm oli selle ees, et äkki lapsed ei jõuagi koju. Väga palju pisaraid.*“ (9)

Kõige suuremaks toeks lapsendajatele oli perekond, toetuti üksteisele. Väga palju tuge saadi teistelt lapsendajatelt, see andis jõudu ja julgust juurde. „*Kuna tagasiside lähedastelt oli nii positiivne, siis muud tuge me ei vajanudki. Rohkem tahtsid teised sellest rääkida ja küsida, kas me oleme ikka valmis.*“ (1)

„*Sugulased olid suureks toeks. Sõbranna, kes on ise lapsendanud, aitas. Kõige paremat nõu ja toetust andsidki teised lapsendajad.*“ (2)

„*Toetusime mehega üksteisele ja sõbrannalt sain palju tuge. Selle ootuse pidigi enda sees ise läbi elama.*“ (7)

Vastustest selgus, et lapse ootamise aeg lapsendajatele on pingeline periood. Uurimusest tuli välja, et kõige pikem lapse ooteaeg oli 1 aasta ja 9 kuud, kuid mõtetes oodati last palju kauem. Autori arvates on lapse ooteaeg seotud suurte ootuste ning unistustega. Mitmed lapsendajad on üle elanud teadasaamise viljatusest, teinud läbi pika tee lapse lapsendamiseks, et jõuda lõpuks oma eesmärgini. Erinevad uurimused on näidanud, et lapsendajad teevad läbi samad stressiallikad lapsevanemaks saamisel nagu bioloogilised vanemad. Seetõttu on lapsendamine seotud ärevuse ja sellega kaasneva pingega.

5.7 Esimene kohtumine lapsega

Kõik uuringus osalenud pered lapsendasid esimese lapse, kellega nad kohtusid. „*Esimene laps, kellega me kohtusime, tema ka jäi. Emotsionaalselt oli see väga raske periood, kuna nädal aega hiljem pakuti ka Harjumaalt last. Tekkis küsimus, kumb laps on õige? Hiljem olukorrale tagasi vaadates, tegime õige valiku.*“ (7)

Intervjuude läbiviimisel veendus autor, et kõige emotsionaalsem perede jaoks oli esimene kohtumine lapsega. Mitmel emal tõid meenutused sellest pisarad silma. Kohtumised sünnitusmajas olid rasked seetõttu, et peredel oli see esimene kokkupuude vastsündinuga ning nad märkisid õdede liigset pealetükkivust. Mitmel perel toimus esimesel kohtumisel kohe äratundmine, et see laps on nende oma.

„*Esimese lapse puhul olid haiglas õed liiga pealetükkivad. Me ei olnud enne nii väikese lapsega kokku puutunud. Minu jaoks oli äratundmine kohe. Teist last käisime haiglas 2 nädalat vaatamas. Naeratas vastu. Hakkas juba haiglas meie hääli ära tundma, eriti isa oma. Mõlemad kohtumised olid väga emotsionaalsed.*“ (1)

„*Esimene kohtumine oli väga emotsionaalne. Kohe toimus minupoolne äratundmine. Haiglas olid õed pealetükkivad, tahtsid kohe lapse lahti riietada ja näidata, et kõik on korras. Ma keelasin neil oma last puudutada. Isaga kohtumine toimus hiljem, kuid see oli veel topelt emotsionaalne, kuna pisitütär on nii isa moodi.*“ (2)

„*Esimene laps oli kohe oma. Olime mehega mõlemad pisarateni liigutatud. Kuna teine laps pidi olema eksootilise välimusega, siis me ei teadnud, mida kohtumiselt oodata. Esimene emotsioon oli meil, et ikkagi oma laps. Meie pere „üllatusmuna“.*“ (5)

„*Ma nägin unes juba last, haiglas tundsin ta kohe ära, teadsime, et see on meie poeg. Laps „märgistas“ mähkmeid vahetades isa ära (pissis sülle)*“ (8)

Last vaatamas käies leiti oma laps paljude hulgast ise üles. Pere, kus esimesele kohtumisele läks isa, meenutas: „*Esimese lapsega läksin esimest korda kohtuma mina. Tundsin ise lapse ära, leidsin oma paljude seast üles, ei olnudki vaja näidata. See oli ka*

märk, et asi on õige. Teine laps jäi meil silma lastekodu küllastades, poiss oli nii eriline.“(6)

Mitme pere intervjuudest tuli välja, et lapsele leitakse õige perekond, tihti on lastel adoptiivvanematega sarnased etnilised juured, vaadates perepilte, on näojoontes väga palju sarnasusi. *„Esimesel korral jälgisime last. Lastel oli tantsutund, kus tantsis neli tüdrukut. Ma tundsin oma lapse kohe ära. Minu juured on pärit Hispaaniast, ka lapse isa juured on Hispaaniast. Esimesel korral oli ehmatust suur, sest ta nägi välja täpselt minu õe moodi. Tüdruk oli hästi energiline. Ei jooksnud kohe meile vastu nagu paljud teised lapsed. Juhataja ütles selle peale, et tüdruk on terve mõtlemisega, laps ei peagi igale võõrale kohe vastu jooksuma. Pidime esimesel korral kohe otsustama, kas me soovime lapsendada. Terve tagasitee Tartust mõtlesime vaikides.“(10)*

„Esimene kohtumine oli lastega tutvumine, kuna nad olid juba suuremad, siis käisime nendega jalutamas. Väiksem laps oli väga võõrastav, tema pilgus oli midagi, mis meid liigutas ja tekitas äratundmise, et see on meie laps. Ta meenutas mulle väga mind ennast väiksenä, natuke kissis silmad ja nõbinina. Seda on hiljem ka paljud teised ütelnud. Vanem tütar on märkimisväärselt sarnane mehe emaga. PRIDE koolitajatel tulid lausa külmavärinad peale nende pilte vaadates.“(9)

Vanema lapsega kohtumise puhul tuleb lapsendajal arvestada mitme erineva aspektiga – laps võib võõrastada, tihti ei pruugi ta aru saada, mis toimub, muutused on suured. Üks emotsionaalsem kirjeldus esimesest kohtumisest: *„Laps toodi süles sotsiaaltöötaja kabinetti. Esimesel korral ei julenud ma last veel sülle võtta, tegin pilti. Laps naeratas mulle vastu ja ei paanitsenudki. Teisel kohtumisel olin ma tohutult pabinas, kuna laps pidi väga võõrastama. Tüdruk jäi rahulikult minu sülle istuma, ei võõrastanudki. Siis ma küsisin ta käest, et kas sa oled minu laps. Ta pani põse vastu minu põske (pisarad). Mees tuli minuga last vaatama alles siis, kui teadis, et mina olen endas täiesti kindel, et mitte kiinduda. Selline mehe käitumine oli minu jaoks täiesti uus külg.“(7)*

„Otsus tuli kohe, et need lapsed tulevad koju. Kuna meie bioloogilise poja nimi on Markus ja lapsendatud laste nimed olid Martin, Mariliis ja Maris, siis oli see meie jaoks märk. Lastekodus kohtumine oli hirmutav, kuna lapsi oli kolm ja kõik elasid erirühmades. Lapsendades ei taheta õdesid/vendi lahutada, ometi lastekodus olid nad eraldatud.“(4)

Uurimisandmete alusel on esimene kohtumine lapsega pere jaoks väga oluline, sest see annab emotsiooni (selguse) edasiseks, siis toimub tihti äratundmine ning saadakse aru, kui väga soovitakse lapsendada.

5.8 Lapse minevik

Enamik lapsendatud lapsi pärinevad väga suurtest perekondadest, bioloogilised vanemad ei suuda vastutust kanda, peres on probleemiks olnud alkoholism, vägivald, lapsed on olnud järelvalveta ning kannatanud nälga. Probleemid on jätkunud põlvkonnast-põlvkonda. See on olnud ka peamiseks põhjuseks, miks lapsed on perekonnast eraldatud.

„Sotsiaaltöötaja andis meile nii palju infot, kui teadis vanemate kohta. Bioloogilises peres oli palju õdesid-vendi. Poiss sattus asenduskodusse 1 aastaselt. Meie arvame, et kasvatus ja kodune keskkond on tähtsamad. Kui on geneetiline soodumus alkoholismile, siis tuleb last õpetada ise lahendusi leidma, mitte toetada õpitud abitust.“(3)

„Bioloogilises peres oli suureks probleemiks alkohol ja vägivald. Lapsed olid hooletusse jäätud. Suure tõenäosusega on nad tunda saanud palju vägivalda. Igal lapsel on oma lugu ja oma elu elada. Meie kodu püüab neid selleks ette valmistada.“(4)

„Lapsed on pärit väga suurest perekonnast, vanemad ei suutnud oma laste eest hoolitseda, kodus oli ka palju vägivalda. Lapsed olid pidevalt ükski ja kannatasid nälga.“(9)

Intervjuudest selgub, et lapsendatud laste bioloogilised vanemad on väga noored, peredes on toimetuleku raskused, olemasolevaid lapsi kasvatavad tihti vanavanemad, kes ei suuda enam uut kohustust võtta. Antakse nõusolek lapse lapsendamiseks.

„Mõlemal lapsel on olemas õed-vennad. Esimese lapse õdesid-vendi kasvasid vanavanemad, ei suutnud enam uut kohustust võtta. Teise lapse vanemad loobusid, kuna olid noored ning üks laps oli juba olemas, toimetuleku raskused. Haiguste kohapealt võiks rohkem teada. Kunagi ei ole teada, mis haigus võib välja lüüa ka sinu bioloogilisel lapsel. Selles mõttes meil kartusi ja hirme ei ole.“(1)

„Lapsel olid väga noored vanemad, ei olnud oodatud laps. Bioloogiline ema avastas raseduse liiga hilja, mil ei olnud enam võimalik aborti teha. Lapse kujundab suuremas osas keskkond, ühiskond ja kasvatus, pärilikkuse ees meil hirmu ei ole.“(2)

„Vanaema kasvatab bioloogilist õde ja venda. Vanaemaga olen ka rääkinud. Bioloogiline ema on pärit korralikust perest, ema on ebaküps, ei ole vastutustunnet oma laste ees.“(10)

Uurimisandmetele toetudes võime väita, et pered ei tunne hirmu lapse mineviku ees. Kõik pered olid endale teadlikult võtnud vastutuse ning olid arvamusel, et kodune keskkond ja kasvatus on sama tähtsad või isegi tähtsamad kui geneetiline soodumus.

5.9 Kohanemine ja kiindumine lapsega

Intervjuudest selgub, et peredes, kus lapsendati imik, on kiindumussuhte tekkimine kiirem ja loomulikum protsess. Kui ema näeb seda väikest last, keda ta nii kaua on oodanud, toimub kiindumine esimesest pilgust. Nii väike laps vajab lähedust ja turvatunnet ning lapsendajaemade suurimaks sooviks on lapsele seda pakkuda.

„Imikusse kiindumine oli haiglas minu poolt momentaalne. Kui laps on kätel, siis on ta juba oma. Paari päevaga tundis ta ka minu hääle ära.“(1)

„Meie poolne kiindumus oli esimesest hetkest. Nii väike laps vajab turvatunnet ja lähedust. Esimese lapse puhul olid kaks esimest nädalat väga kurnavad, magamata ööd, aga ta oli nii pikalt oodatud laps.“(5)

„Esimese lapsega võttis aega nädal, et harjuda nii väikese lapsega. Teise lapse puhul oli meil juba teada, mis ees ootab.“(6)

Vanema lapse lapsendamise puhul on kohanemine ja kiindumine aeglasem protsess. Lapsed on palju läbi elanud, tundnud hirmu, kannatanud nälga, nad võivad olla füüsiliselt ja vaimselt väärkoheldud.

„Esimene pool aastat oli väga raske, kuna lastekodus olid lapsed jäänud õhtuti magama ainult röökides, siis see jätkus ka kodus. Harjumine nii lastega kui ka lastel uute vanematega on elukestev protsess, lõplikku kiindumust ei pruugigi enam tekkida. Hetkel, kui me oleme kaks aastat maal elatud, hakkab olukord stabiilsemaks muutuma.“(4)

„Kuna lapsed olid juba suuremad, siis kohanemine võttis kauem aega. Aasta aega läks harjumisega. Kasvame kokku päevast-päeva siiani. Ikka ja jälle tuleb välja uusi külgi nende iseloomust. Palju on kaasa tulnud ka minevikust. Tunda oli, et lapsed igatsesid tohutult kodu ja kindlustunde järele, vanem laps hakkas mind juba lastekodus „emmeks“ hüüdma.“(9)

„Minuga harjus laps kiiremini. Meesterahvastega harjumine võttis kauem aega, see võis tulla ka sellest, et kokkupuudet meestega oli vähe. Hiljem kui ta juba harjus, tahtis lasteaiast ka teiste isadega kaasa minna. Siis pidime me talle seletama, et kõik meessoost isikud ei ole isad. Lapse kohanemisel perega ei ole kindlat aega. Mina muretsen tema pärast rohkem kui teiste laste pärast. Vastutus on suurem, ka ühiskonna ees.“(10)

„Alguses oli laps väga vaikne, kartis ja võõrastas kõiki. Magamajäämisega oli esialgu probleeme. Isa võeti kiiremini omaks, „issi“ öeldi ennem kui „emme“. Kuskil 7 kuud võttis lapsega harjumine aega. Aeg-ajalt on praegugi tegemist.“(11)

Kiindumussuhte tekkimisel on väga oluline ka see, kui kaua on emal võimalik lapsega peale lapsendamist kodus olla. Alla 3-aastase lapse lapsendamise puhul on seadusega ette nähtud emapuhkus nii nagu bioloogilisel vanemal. Seda võib kasutada nii ema kui ka isa. Imiku lapsendanud pered seda võimalust ka kasutasid.

„Esimese lapsega jäi issi koju. Kahe peale hoidsime. Töötaval emal on väga raske ennast jagada. Pidev magamatus. Teise lapsega olin kodus kaks aastat. See oli väga vajalik lapsega kokku kasvamiseks, harjumiseks.“(5)

Üle 3- aastase lapse lapsendamise puhul on seadusega ette nähtud 70 päeva lapsendamispuhkust. Intervjuudest selgus, et mitmed vanemad, kes lapsendasid vanema lapse, vajasisid pikemat aega kodus olemiseks ja lapsega harjumiseks, et tekiks turvaline kiindumussuhe, mis on väga oluline lapse järjepidevas arengus.

„Ei olnudki võimalik koju jääda, kuna lapsed olid juba nii suured. Õnneks olid olemas vanaema ja vanaisa, kes esialgu nendega koju jäid. Vähemalt aasta oleksin soovinud lastega kodus olla, et harjuda ja üksteist tundma õppida.“(9)

„Kodus oli võimalik olla 70 päeva, mis on riigi poolt ette nähtud lapsendamisleht. Töökohast ei võimaldatud kauem koju jääda, sest ka minu ülemus läks lapsepuhkusele, nii et koormus veel tõusis. Oleksin vajanud pikemat aega.“(10)

Autori arvates on kiindumussuhte tekkimine oluline aspekt lapsendamisprotsessis. Vanema sooviks on pakkuda väikesele lapsele hoolitsust ja turvatunnet ning laps soovib kujundada kiindumust oma vanemaga. Lapsendatud lapsel ei pruugi kiindumine ilmnedagi loomulikult, selleks on tarvis aega ja kannatust. Kiindumissuhte tekkimine võib olla elukestev protsess.

5.10 Laps kodus

Intervjuudest selgus, et mitmel perel oli alguses pidev hirm lapse kaotuse pärast, kardeti, et laps võetakse neilt ära. See oli seotud hoolduspere lepinguga, kuna lapsendamisprotsess ei olnud veel lõplik. Esialgu oli ka hirm, et lapse bioloogiline ema või keegi tuttavatest näeb neid ja tunneb ära.

„Enne koju jõudmist oli mul suur hirm, lapse kaotuse pärast. Kodus oli vaja kõike õppida, mis on seotud imiku hooldamise ja kasvatamisega, meie jaoks oli see uus kogemus. Iga päev on üks suur ime, et laps on tõesti kodus.“(2)

„Meie peres toimusid väga suured muutused, teatud situatsioonides ei osanud kohe käituda. See on ikka suur muutus, kui perre lisandub kolme aastane laps. Vahel tekkis abituse tunne. Me ei ole hetkekski oma otsust kahetsenud. Kaks aastat, kui laps oli peres hooldamisel olid raskemad, sees oli suur ebakindlus.“(3)

„Lõpuks oli see hetk kätte jõudnud, mil laps on kodus. Iga päev imetlesime magavat last. Kui päeval on lapsed nii energilised, siis magav laps on nii rahulik. Mingil hetkel oli mul tohutu hirm surma ees, kartsin hällisurma. Suur vastutus on lapse ees. Esialgu oli ka hirm, et äkki bioloogiline ema näeb meid ja tunneb ära. Esialgu muretsesin tohutult ja väsimus oli ka suur.“(5)

Pered pidasid lapse koju tulekut positiivseks raskuseks. Toimusid suured muutused seoses elukorraldusega, vastutusega lapse ees, suur pingelangus, mis vallandus kõrge palavikuga

või suure kaalu kaotusega. Samas täitus pere üks suurimaid elu eesmärke, mis tundus nii uskumatuna.

„Esimese lapsega koju jäädes oli mul niivõrd suur pingelangus, et tõusis 40° palavik. Hea oli lõpuks lapsega kodus olla. Esimese lapsega oli meil 2 kuud hooldusleping. See oli väga raske periood, pidev hirm lapse äravõtmise pärast. Teise lapse puhul oli hirm olemasoleva lapse reageeringus. Õed on aga kokku kasvanud ning hoiavad väga üksteist.“(1)

„Kui laps oli juba kodus, oli mul paaniline hirm, et äkki võetakse laps meilt ära, äkki poodi minnes keegi tunneb meid ära. Teisest küljest oli see uskumatu tunne, et meie kodus on lõpuks laps, kes magab voodis. Öösiti üles ärgates jälle vaatasin, et kuidas ta magab. Võtsin tohutult kaalus alla suurest pingest ooteaja jooksul.“(7)

„Suur eufooria, et kas tõesti on laps lõpuks kodus. Öösiti käisime kuulamas-vaatamas, kas laps ikka hingab. Hirm oli selle ees, et kas kõik on ikka hästi, kui laps jääb haigeks, kas me saame ikka hakkama. Uhke tunne oli lõpuks lapsevankriga mööda linna jalutada ja mõelda, et mina kuulun nüüd ka emade hulka.“(8)

„Tekkis suur vastutus. Sees olid vastandlikud tunded, kas ma saan ikka hakkama, kas meie oleme ikka õige pere sellele lapsele. Nutsin alguses palju, pinged olid väga suured. Arvan, et lihtsam on kasvatada bioloogilisi lapsi.“(11)

Intervjuudest selgus, et pered, kes lapsendasid vanema lapse, märkasid lapsel hirmu ja leina märke. Elanud pikemat aega lastekodus, võib laps sealt lahkudes igatseda kasvataja järgi, teiste laste järgi, õe või venna järgi. Laps on tunda saanud hülgamist, ilma jäänud vanemlikust hoolitsusest, kogenud mitmeid kaotusi, selle kõigega tuleb lapsendajaperel tegeleda.

„Lapsed olid koju tulles väga traumeeritud. Lastekodus olid nad elanud aasta. Pigem oli tegemist suure isiksusliku segadusega.“(4) Pereema tegeleb ise hobuteraapiaga ning ravib haige hingega lapsi. „See oli väga emotsionaalne pilt, kui kuue aastane poiss asetati hobuse selga tagurpidi, pea pepu peal ja käed-jalad hobust kallistamas. Poisi silmist jooksid pisarad ning ta jäi magama. Hobuse proportsioonid pidid tooma sellises asendis olles kehamälust esile pildi imikust ema rinnal – suurus, soojus ja hingamine äratavad

sügaval sisimas oleva info. Ema sülega võrdset turvatunnet kogeb ka see, kes on pidanud lapsena sellest ilma jääma.“(4)

„Mingi hirm võis lapsel olla, sest üks tuttav pendeldaja ütles mulle, et nüüd on lapse silmist see hirm kadunud. Me ei pannud last ka lasteaeda, sest ma nägin ta silmist väga suurt hirmu. Ei tahtnud anda talle seda taashülgamise kogemust (pisarad). Võib-olla oli see minu ülespaisutatud hirm. Aga me keegi ei tea, kuidas see tegelikult oleks talle mõjunud. Lapse lein on triibuline – rõõmutriip ja muretriip, mängides on laps ikka rõõmus, võib unustada. Lapsel on unustatud lein.“(8)

„Noorem tütar igatses lastekodu kasvatajate ja venna järgi. Need olid ainsad mälestused tema reaalsest elust, mis oli ka loogiline. Esimesel aastal tahtis ta tihti sinna külla minna. Vanemal tütrele lasime me laulda oma tunnetest ning nendest tekstidest koorus välja palju tema valusast minevikust.“(9)

Autor leiab, et intervjuueeritavate vastustest tuli välja mitmeid lapsendamisjärgse depressiooni sümptomitest – pidev hirmu ja ärevuse tunne lapse kaotuse pärast, perede kahtlused oma vanemlike oskuste pärast, pidev nutune tunne, kas saadakse lapse kasvatamisega hakkama, pinge langusest tekkinud suur kaalu kaotus, kõrge palavik. Autori arvates on vaja neid probleeme lapsendajatele teadvustada, lapsendamisjärgne masendus on tõeline tunne paljudele lapsendajatele.

5.11 Muutused perekonnas

Intervjuudest selgus, et suurem osa perekondi olid valmis kõikideks muutusteks. *„Olime valmis kõikideks muutusteks, raske oli, aga see oli positiivne raskus.*“(1)

„Olime laste tulekuks valmis. Kõik asjad siin elus juhtuvad õigel ajal. Kolm last korraka on palju. Energia on pidevas ringluses – ühed, kes võtavad energiat ning teised annavad selle jälle tagasi.“(4)

Intervjuude käigus veendus autor, et lapsendamine on olnud pikalt läbimõeldud protsess pere jaoks, mis on mõjutanud nii perekonda kui ka neid ümbritsevaid inimesi. *„Lapsendamine on olnud loomulik protsess meie perele. On avaldanud suurt mõju kogu*

tutvusringkonnale, suguvõsas lastel vahet ei tehta. On tulnud juurde palju uusi tuttavaid. 2003. aastal oli teadmatus ikka veel väga suur.“(1)

Lapsendamisega kaasnevad suured muutused perekonnas, igapäevaelus, inimeste prioriteetidid elus muutuvad. *„Terve meie elu muutus, elu mõte on muutunud, nüüd on kõik seotud lapsega. Omavahelisi suhteid on laps sidunud ja liitnud.*“(2)

„Prioriteetidid elus muutusid. Nii nagu ikka muudab lapse tulek elu. Vahel, kui kerkivad üles probleemid, siis tuletan endale meelde, kui väga ma lapsi ikka soovisin.“(5)

Intervjueeritavate vastustest tuli välja, et lapse perre tulek andis lapsendajate elule uue eesmärgi, üks suurimaid elueesmärke sai täidetud. Lapse kasvatamine on seotud raskustega nii bioloogilises peres kui ka adoptiivperes, kuid vanemad on võtnud endale selle vastutuse ning kasvatavad läbi selle ka iseennast. *„Lapsendamine on mõjunud meile väga kasvatuslikult. Väga palju peab olema kannatlikkust. Elu on huvitav. Et sellina samm astuda, peab peres olema motivatsioon.*“(4)

„Me ei kujutaks elu ilma lasteta ette. Elul on uus eesmärk. Naudime asju, mida muidu ei teakski. See protsess oli katsumuseks, mis tuli läbi teha.“(6)

„Palju on olnud muret, aga rõõm ületab selle. Oleme saanud tunda, mis tähendab olla ema ja isa, perekond. Vaadates oma lapsepõlve pilte, näeme me tohutult palju sarnasusi oma lastega. Ja tihti tabame me ennast mõttelt, kas me ise oleksimegi saanud nii ilusaid, nii andekaid ja tublisid lapsi.“(9)

Intervjuudest selgus, et lapse perre tulek on olnud väga oodatud sündmus, peredele on see mõjunud positiivselt ning mitmed pered olid tänulikud bioloogilisele emale lapse eest.

„Meie elust on saanud elu, enne oli kogu aeg midagi puudu. Lapsendamine on andnud palju uusi tuttavaid. Oleme tänulikud bioloogilisele emale kõige armsama tütre eest. Olen õppinud lapsendajate koolitajaks, viin läbi PRIDE koolitusi, muidu poleks ma iialgi seda teha saanud. Olen enda jaoks välja mõelnud lapsendamise valemi: ÕNNETUS (bioloogiline ema)+ÕNNETUS(lapsendajad)+ÕNNETUS(laps)=SUUR ÕNN (kõigi osapoolte jaoks).“(7)

„Meie perest on saanud perekond. Olen tänulik bioloogilisele emale, et andis mulle nii armsa poja. Olen lõpuks rahu leidnud, kogu aeg oli midagi puudu, nüüd on see tühimik minu sees täidetud.“(8)

Autor leiab, et lapsendamine on toonud peredes kaasa suured muudatused. Vastutus on väga suur, peres, kus olid bioloogilised lapsed olemas, arvasid, et lapsendatud lapse ees on vastutus suurem. Lapse kasvades probleemid tihti suurenevad, üks raskemaid etappe on kooli minek. 11 perekonnast 6 arvasid, et soovivad veel lapsendada.

5.12 Lapsendamise saladus

Üks raskemaid ülesandeid peredele on lapsele lapsendamisest rääkimine. Tekib küsimus, millal on selleks õige aeg, millal laps on valmis seda kuulma. Intervjuudest selgus, et kõik perekonnad, kas on rääkinud või kindlasti räägivad lapsele lapsendamisest. Samas nenditi, et liiga palju rääkimine ei tee ka head, lapsel võib tekkida küsimus, miks on seda vaja kogu aeg meenutada. Mitme pere vastustest tuli välja, et ollakse valmis abistama last bioloogilise vanema või õdede-vendade otsingul. Protsess nii lapse kui ka vanema jaoks on raske.

„Vanemale lapsele oleme rääkinud, laps ise küsis, meie vastasime täpselt lapse küsimustele, ise me seda teemat üles ei võta. Liiga palju rääkimine ei tee head. Küsimus kerkis üles uue lapse majja tulekuga. Laps reageeris positiivselt, protsess nii lapse kui ka meie jaoks ise on raske. Teema kerkib aeg-ajalt jälle lapse poolt üles rollimängudes.“(1)

„Räägime lapsele kindlasti tema päritolust. Oleme ka valmis last abistama ning toetama kohtudes bioloogiliste vanematega, juhul kui laps seda ise soovib. Hetkel on ta veel liiga väike.“(2)

„Laps teab oma päritolust, ta mäletab. Teemat me ise üles ei võta. Kui laps midagi küsib, siis me sellele ka vastame. Ei tasu sellega üle pingutada. oleme valmis abistama ka bioloogiliste vanemate otsingul. Laps peab selleks ise valmis olema. Lapsendamisest rääkimine ei ole probleeme tekitanud, lihtsalt uudishimu. Nüüd seitse aastat hiljem on eakaaslased teemat rohkem puudutanud. Kuna noormees on väga tubli spordipoiss, siis on see üks nõrk koht, millest kinni hakata.“(3)

Mitme pere vastustest selgus, et lapsed on kasvanud selle teadmisega, et nad on lapsendatud.

„Sellist esimest korda ei olegi meil olnud, et nüüd istume ja räägime, kust sa pärit oled. Laps on selle teadmisega kasvanud, me ei ole tema eest midagi varjatud. Fakt on lapsel teada, sisust saab ta hiljem aru. Eri vanuses küsivad nad erinevaid asju. Vanem tütar on rohkem huvitatud oma bioliigilistest õdedest ja vendadest, noorem oma päritolust.“(5)

„Lapsed on teadlikud, nad on kasvanud selle teadmisega. Koos oleme külastanud mitmeid kordi ka Mustamäe väikelastekodu.“(6)

Laste reageeringud on väga erinevad, mõni tahab oma päritolust tervele maailmale teada anda, teine jääb pikemalt mõtlema. Nooremad lapsed ei pruugi sellest veel päris täpselt aru saada, vastavalt vanusele, hakkavad nad rohkem mõistma.

„Meie laps oli 3 aastane, kui ta esimest korda küsis, et kas ta oli emme kõhus. Rääkisime lapsele lihtsalt, kuidas ta koju toodi. Esimesel korra ei reageerinud ta kuidagi. 4 aastaselt tuli ta nuttes hommikul meie voodi ja küsis, et kas ta oli siis nii inetu beebi, et teda ära anti. Vastasime, et ta oli kõige armsam beebi, keda me üldse näinud olime. Siis hakkas ta veel rohkem nutma, aga juba suurest õnnest.“(7) Selle meenutamine toob emale pisarad silma.

„Laps teab, et on meile lastekodust tulnud, ei ole imiku pilte nagu teistest lastest. Ta ei saa veel täpselt aru. Vastavalt vanusele hakkab ka rohkem aru saama. Hetkel tuleb teda rohkem tagasi tõmmata, et ei läheks teistele kelkima oma päritolust. On asju, mida välja ei räägita.“(10)

„Otseselt me ei ole rääkinud. Koos oleme vaadanud pere pilte, kus tüdrit veel ei olnud. Laps nagu ei tahagi minevikku teada, suunab pilgu ikka pildile, kus tema ka juba peal on – laps ei taha seda tunnistada, mäletada.“(11)

5.13 Ettenägematud raskused ja abi vajadus peale lapsendamist

Uurimusest selgus, et peredele kujunes suurimaks probleemiks lapsele lasteaiakoha saamine. Paljud pered pidid kasutama tutvusi või ise aktiivselt tegutsema. Lapsendamise puhul ei ole alati võimalik kohe last lasteaija järjekorda panna, on juhtumeid, kus on

küsitud, et kus pere varem oli. Paljud KOV-id tulid peredele vastu ning aitasid lasteaia kohaga.

„Alguses oli probleeme. Lasteaia koha saime tänu minu enda aktiivsusele, läksin ise lasteaia juhataja jutule. Dokumentide ajamine võttis kaua aega. Ametnikele pidi tõestama, et tegemist on ikka Eesti kodanikuga.“(3)

„Kuna tegemist oli väga ekstreemse juhtumiga, siis tuldi meile vastu ning kõik lapsed said Waldorfi lasteaeda ning nad paigutati ühte rühma.“(4)

„Lasteaia kohta ei oleks me ausal teel saanud, saime tutvuse kaudu. ID kaarti tehes küsiti kohtuotsust.“(7)

„Esialgu puudusid meil nii laste sünnitunnistused kui ka tervisekaardid. Pidime kõik uuesti tegema, tänu Lea Möllile saime uued sünnitunnistused, tervisekaardid jäidki kadunuks. Kohalik omavalitsus tuli vastu lasteaia kohaga, samuti sai vanem tütar käia eelkoolis.“(9)

„Käisin ise lasteaias kohal juhataja jutul, et laps saaks koha, saigi pererühma, seal käisid ka pere bioloogilised lapsed. Lapsele sobis lasteaed väga, kuna oli harjunud laste hulgas olema.“(10)

„Käisin kohalikus omavalitsuses lasteaia kohta palumas, õnneks vald tuli vastu.“(11)

Mitmed pered on lapsendamise käigus vajanud psühholoogilist abi. Suur puudus on erialastest spetsialistidest, kes antud teemaga kursis on. Ebakompetentne psühholoog võib teha palju kahju. Lapse kohta on info puudulik – kodakondsus, tervisekaardid, sünnitunnistused.

„Peale lapsendamist pöördusime psühholoogi poole. Oleks vaja isikut, kes on antud teemaga kursis, kelle poole pöörduda, kui peaks abi vaja olema, just psühholoogilist tuge. Vanema lapse lapsendamine on raskem. Seoses MTÜ Oma Pere loomisega on inimesed saanud rohkem infot ja abi.“(3)

„Idealis vajaks iga lapsendatud laps teraapiat, eriti veel need lapsed, kes on vanemana lapsendatud. Ressurssi läheb välja palju rohkem, kui seda sisse tuleb. oleme teinud suurt koostööd psühhiaatriga, tänu oma tutvustele.“(4)

„Puudus on spetsialistidest, kes aitaksid, kui on mingi probleem. Vaja oleks just lapsendamisele spetsialiseerunud psühholooge. Haiglatest võiks saada rohkem taustainfot bioloogiliste vanemate kohta.“(5)

„Kogu jõudes oleks vaja nõustamist, et oma hirmudest lahti saada. Keegi, kes on selle kõik juba läbi elanud. Koolitusgrupi inimesed on heaks toeks, aga nad on oma teel kõik ühel tasandil. See aeg, millal on abi vaja, võib olla alles ees.“(7)

„Väga palju oleksime vajanud juriidilist abi, kuna tegu oli ainulaadse juhtumiga. Lapsendamisprotsessi käigus selgus, et lastel on Vene kodakondsus. Lapsendajate perekonnale on kindlasti vaja ka psühholoogilist abi, spetsialisti poolt, kes antud teemaga ka kursis on.“(9)

Uurimistulemustest nähtub, et lapsendajad vajavad väga palju tuge ja abi just peale lapsendamist. Mitmed pered on vajanud psühholoogilist ja juriidilist nõustamist. Ideaalis vajaks iga lapsendatud laps teraapiat ning perekond tugiisikut, kelle poole pöörduda, kui peaks abi vaja olema. Lapsendajad andsid edasi oma mõtteid ja soovitusi lapsendajatele (vt. Lisa 2).

6. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Käesoleva magistritöö uuringu tulemused langevad kokku varasemate uuringutega. Nii nagu Tartu Ülikooli naistekliinikus läbi viidud uuringu andmetel võib ütelda, et probleeme laste saamisega on igal viiendal perekonnal Eestis, nii ka antud uurimus näitab, et peamiseks lapsendamise põhjuseks on viljatus – üheteistkümnest perekonnast kaheksal ei olnud bioloogiliselt võimalik lapsi saada. Peredes, kus olid bioloogilised lapsed olemas, viis kokkupuude lastekoduga mõttele lapsendada laps. Enamik perekondi soovis lapsendada võimalikult väikest last. See on parimaks võimaluseks vastastikkuse kiindumuse tekkeks. Lapsendajad kasvavad beebi eest hoolitsedes kergemini lapsevanemateks, nad on lapse arenguga seotud, näevad tema kasvamist ja arengut, on ise selles osalised. Lapsendamise protsessis on väga tähtsaks osaks kiindumussuhte tekkimine. Väikese lapse lapsendamise puhul on see protsess kiirem ja loomulikum. Intervjuudest selgus, et imiku lapsendanud pered kiindusid oma lapsesse esimesest hetkest, emad tundsid, et kui laps asetati kätele, siis oli ta juba oma. 0 – 3 aastastel lastel tekib kiindumus kui ta tunneb, et on armastatud ja kaitstud ning seda soovivadki lapsendajapered lapsele pakkuda.

Peatükis 2.1 välja toodud hilise adaptatsiooni uuringud näitavad, et kiindumissuhet saab luua ka vanema lapsega, kuid see on aeglasem protsess. Laps on kogenud palju kaotusi, tal võib olla kiindumushäire, ta polegi enim kellesegi kiindunud olnud ning uutel vanematel tuleb sellega tegeleda ja leinata, enne kui laps on võimeline looma positiivseid kiindumussuhteid. See sai kinnituse ka intervjuudes, vanema lapse lapsendanud peredes oli kiindumise tekkimine aeganõudvam. Harjumine nii lastega kui ka lastel uute vanematega võib olla elukestev protsess, lõplikku kiindumist ei pruugigi enam tekkida. Vanemad lapsed vajavad stabiilsust, pikemat kohanemisaega. Lapse usaldus tuleb alles võita, mis nõuab perelt suuremat kannatlikkust. Autori oma kogemused näitavad, et turvalist kiindumist on võimalik luua ka vanema lapsega, kuid selle eelduseks on võimalikult väikesed kahjustused bioloogilisest perekonnast ja suur töö iseenda ning lastega.

Peatükis 2.2 käsitletud lapsendamisjärgse depressiooni sündroomi põhjal võib ütelda, et lastetus on vanematele suur trauma, mis nõuab sündimata lapse leinamist. Intervjuudest tuli välja, et paljude perede jaoks on lapsendamine pikk ja aeganõudev protsess. Lapse ootus ei alga avalduse kirjutamisega, vaid juba palju varem, lapsendamise mõte võib peres küpseda aastaid, enne kui see teoks tehakse. Selline ootus tekitab inimestes erinevaid tundeid – ärevust, hirmu taas kord ebaõnnestuda, samas leitakse rahu, et selline otsus on enda jaoks tehtud. Lapsendajad käivad läbi samad stressiallikad lapsevanemaks saamisel nagu bioloogilised vanemad. Perede jaoks oli väga tähtis sugulaste ja tuttavate reaktsioon, mis omakorda võib vallandada stressi, sest taaskord on tarvis seista silmitsi viljatuse teemaga, oma otsust põhjendades. Lapsendamise protsess võib välja tuua teatud ebakindlust, mis tekitab kergesti ärevust ja depressiooni. Kohtuprotsessid on pikad, bioloogiliste vanemate lahendamata õiguste küsimused on kõige levinumad lapsendamisjärgse stressi põhjuseid. See tuli välja ka intervjuudest, kus lapsed elasid peres esialgu hoolduslepinguga. Imiku lapsendanud perekonnad läbisid sama tee vanemaks saamisel nagu bioloogilised vanemad – iseenda ja lapse magamisharjumused, söömisprobleemid, lapse suured gaasivalud ja toidu välja oksendamine, kõik see tekitab ärevust ja stressi. Uurimata teema lapsendamisjärgse depressiooni küsimustes on lapsendajaisad. Pereeluga seotud uuringutest on välja tulnud, et ettepanek laps lapsendada tuleb peaaegu 100% naiste poolt, mida mees järgib. Käesoleva uuringu põhjal saab väita, et algatus lapsendada laps, tuli kahe pere puhul mehe poolt. Peredes, kus olid bioloogilised lapsed juba olemas, tekkis suur vastutus, sees olid vastandlikud tunded, kas ollakse ikka õige pere lapsele, kas saadakse hakkama. Ühe intervjuueeritava sõnul on bioloogilisi lapsi lihtsam kasvatada. Autori arvates on lapsendamisjärgse depressiooni sündroom tõeline tunne paljudele peredele ning sellele peaks rohkem tähelepanu pöörama.

Intervjuudest tuli välja, et PRIDE koolitus on peamiseks ettevalmistuseks lapsendajatele. Probleemina toodi välja koolituse ootamise aeg, mis jäi intervjuueeritavatel ajavahemikku 1 kuu kuni 6 aastat. Enamik perekondi olid arvamusel, et PRIDE koolitus on vaja eestipärasemaks muuta või tuleks välja töötada ja saada litsents lapsendajate koolitusele, mis oleks PRIDE-le alternatiiviks. Positiivse küljena toodi välja koolitajate professionaalsus, suureks väärtuseks pidasid intervjuueeritavad koolitusgruppide, lapsendajate ringkonda, kes on kõik sama kogemuse läbi teinud. Samuti olid pered rahul koolitusel läbitud teemadega ning leidsid, et said oma otsuses kindlust juurde.

Lapsele lapsendamisest rääkimine on perele üks raskemaid teemasid. Lapsendajad tunnevad ohte mitmete küsimuste ees, laps tunneb end teistmoodi kui „tavalised“ lapsed. Intervjuudest selgus, et kõik pered kas on rääkinud või kindlasti räägivad lapsele lapsendamisest. Enamus lapsendajaid usub, et lapsel on õigus teada tõde oma lapsendamise kohta. Mitmed pered tõid ka välja, et on valmis last abistama ja toetama kohtudes bioloogilise vanemaga, õdede/vendadega. Lapsendamise saladuse hoidmine on kõikide täna kehtivate protseduurireeglite juures küsitav. On terve rida isikuid, kes tahes tahtmata pere ja tema sooviga kokku puutuvad: omavalitsuse ametnik, maavalitsuse ametnik, asenduskodu töötajad ja asenduskodus elavad lapsed, koolitusgrupis osalejad ja koolitajad, kohtunik ja istungi sekretär, õpetaja, perearst, kasvataja, naabrid, sugulased, töökaaslased, haigekassa ja sotsiaalkindlustusameti ametnik ning politsei.

2009. aastal viis *Eurochild* läbi rahvusvahelise uurimuse oma liikmesorganisatsioonide kaudu, et välja selgitada alternatiivse hoole all olevate laste olukorrast Euroopas. Uurimusest selgus, et Euroopa Liidus on hinnanguliselt 1 miljon last alternatiivse hoole all ning senini toimub mitmes liikmesriigis alla 3-aastaste laste paigutamine hoolekandeesutusse. Euroopa Liidule suunatud peamised soovitused olid: rakendada viivitamatult meetmed laste lastekodudest kodudesse jõudmise toetuseks ning viia kõikides riikides sisse seaduslik keeld, mis välistab 0 kuni 3-aastaste laste paigutamise hoolekandeesutusse.

Kohtueksperdiisi psühholoogia ja lapse tervise professori Kevin Browni (2009) poolt koostatud raportis „Institutsionaalse hoole kahjulik mõju väikelapsele“, mis põhineb ulatuslikel uuringutel, on välja toodud, et varajane institutsionaalne hool kahjustab tavaliselt kõiki lapse arenguvaldkondi. Varajane institutsionaalne hool mõjutab negatiivselt lapse sotsiaalset-, emotsionaalset ja intellektuaalset arengut, häiritud on lapse esmane emotsionaalne kiindumus, mis on aluseks eneseväärikusele ja empaatiale. Lapsepõlves institutsionaalsel hooldusel viibinud lastel on täiskasvanuna raske luua hästi toimivaid suhteid, suured probleemid on suhtlemisel eakaaslaste- ja täiskasvanutega, suur risk on isiksusehäirete tekkimisele. Uuringud on näidanud, et paljud institutsionaalse hoole taustaga väikesed lapsed suudavad väga kiiresti paraneda halvast tervisest-, une- ja söömisprobleemidest ning jõuavad järgi nii füüsilises kui ka kognitiivses arengus, kui neid paigutatakse varakult hoolivasse perekonda.

Samal seisukohal olid ka lapsendajad, kes väitsid, et alla 3-aastane laps ei tohiks päevagi asenduskodus viibida ja kui selline olukord peaks tekkima, et laps eraldatakse perest, siis peaksid kohe valmis olema hoolduspere-, eestkoste- või lapsendajapere.

Kuigi lapsel on eelkõige õigus kasvada sünnijärgses perekonnas ja selle õiguse kaitseks ei luba uus seadus lapse ema antud lapsendamise nõusolekut kasutada enne lapse 8-nädalaseks saamist, tekib küsimus, kus laps sellel ajal viibib. See aeg võib kujuneda just väga oluliseks nii lapsele kui ka lapsendajaperele kiindumussuhte tekkimiseks. Uurimusest selgus, et lapsendajad ei olnud rahul haiglas nähtuga. Sellest tulenevalt ei lähtu uus perekonna seadus lapse huvidest.

Riigikontrolli poolt läbiviidud auditi tulemusel, mille kokkuvõtte tehti teatavaks 26. juunil 2009. Riigikogus, leiti mitmeid olulisi puudujääke asendushoolduse korraldamisel. Kuigi riik nimetab prioriteediks perekonnas hooldamist, on perehoolduse osakaal laste asendushoolduses vähenenud ja hoogsamalt on arendatud asenduskoduteenust. Riigikontroll andis mõned olulisemad soovitused, mille seas peab riik soodustama lapse perekonnas hooldamist läbi selle propageerimise, perede nõustamise ja koolitamise.

Uurimuse autori arvates peavad kõik perepõhised hoolekandetüübid pakkuma kvaliteetset hooldust, mis aitavad kaasa lapse arengule ja turvalisusele. Seetõttu hakkab lapsendatud lapse teekond oma koju tulevaste vanemate põhjalikust ettevalmistusest. Lapsendajatel on vaja oma otsust sel perioodil kogu perega põhjalikult kaaluda. Et osata teha asju õiges järjekorras, tuleb kõigi küsimustega pöörduda spetsialistide poole. Peamine ongi, et pere julgeks nii alguses kui ka hiljem alati vajadusel abi küsida. Suureks abiks perede ettevalmistamisel ja toetamisel on MTÜ Oma Pere. Ühingu eesmärgiks on vanemliku hoolitsuseta laste abistamine lapsendamise toetamise kaudu rahuldamaks lapse vajadust pere ja turvalise elukeskkonna järele. Ühingu liikmed soovivad muuta inimeste suhtumist hea tegemisse laiemalt ja juhtida tähelepanu pere tähtsusele iga lapse elus. Käesoleva töö autor kuulub samuti MTÜ Oma Pere liikmete hulka.

7. KOKKUVÕTE

Igal lapsel on õigus üles kasvada oma peres ja vanemate juures. Kui see mingil põhjusel võimalik ei ole, siis vajab laps asendusvanemaid, kes talle vanemlikku hoolt ja armastust pakuvad. Üheks võimaluseks siin on lapsendamine.

Uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada lapsendajate ootused lapsendamisele, alates mõttest kuni lapse koju jõudmiseni ning tegelikkus, kuidas kõik läks.

Empiirilise materjali saamiseks kasutati kvalitatiivset meetodit, avatud küsimustega teemaintervjuud. Püstitati järgmised uurimisküsimused:

- millised on lapsendamise põhjused?
- kuidas vastavad lapsendajate ootused tegelikkusele?
- milline on lapsendamisega seotud ettevalmistus?
- milline on lapsendaja valmisolek saada lapsevanemaks?
- millised on lapsendamisega seotud raskused, takistused?
- millised probleemid liituvad lapsendamise saladuse hoidmisega?

Uurimus põhineb kiindumussuhte teorial ja lapsendamisjärgse depressiooni sündroomi käsitluses, millele analüüsimisel ka tugineti ning toodi välja lapsendamisega seotud etapid – lapsendamise põhjused, ettevalmistus lapsendamiseks, lapse saabumine perre, perede valmisolek. Uurimus on läbi viidud kvalitatiivse uuringuna. Selle raames tehti intervjuud üheteistkümne lapsendajaperega.

Uuringu vastused on olulised, lapsendamise paremaks korraldamiseks, et teada saada lapsendamise põhjused, lapsendajate ootused ja nende ettevalmistus ning valmisolek lapsendamiseks, rohkem teadvustada seda protsessi ühiskonnale, praegustele ja tulevastele lapsendajatele.

Käesoleva uurimuse ajendiks oli vajadus uurida lapsendamist Eestis. Selle raames selgus, et peamiseks lapsendamise põhjuseks on viljatus, pered soovivad lapsendada võimalikult

väikest last, lapsendamise ettevalmistuseks on PRIDE koolitus, mis ei ole kättesaadav protsessi alguses kõikidele peredele, lapsendajad on valmis lapse perre tulekuks, kuid toetust vajatakse igas lapsendamisetapis. Lapsendajatel tekkisid probleemid lasteaia koha leidmisel ja lapse dokumentide vormistamisel, üheks raskemaks küsimuseks on lapsele lapsendamisest rääkimine.

Intervjuusid teooriaga võrreldes selgus, et peredes, kus varem bioloogilisi lapsi ei olnud, soovisid lapsendada võimalikult väikest last. Lähtudes kiindumussuhte teooriast, on imikuga kiindumise tekkimine kiirem ja loomulikum protsess, sest siis on laps mõjutustele vastuvõtlikum, areneb kiiresti. Vanema lapse puhul tuleb usaldus alles võita, seega kiindumissuhte loomine on aeglasem. Lisaks toodi välja, et vanema lapse lapsendamise puhul on kiindumussuhte tekkimine elukestev protsess ning sõltuvalt lapse minevikust ei pruugigi turvalist kiindumist enam tekkida.

Lapsendamisprotsess on väga pingeline ja emotsionaalne aeg perekonnale. Intervjuude tulemustest selgus, et enamik peresid kannatasid lapsendamisjärgse depressiooni mõningate sümptomite all. Nendeks olid: ärevus lapse ootuse ajal, hirm kaotada laps, pidev nutune olek, suur kaalukaotus, kõrge palavik, kahtlemine oma vanemlikes oskustes. Pered vajavad tuge kõikides lapsendamisega seotud etappides.

Uurimusest selgusid järgmised lahendamist vajavad probleemid lapsendamisprotsessis:

- lapsendamisele kuluv aeg alates hetkest, kui pere on lapsendamisotsuse lapse suhtes vastu võtnud on väga pikk;
- puudub ühtne keskus, mis nõustaks lapsendamise sooviga inimesi protsessi algusest kuni lapse koju jõudmiseni ja oleks perele toeks ka edaspidi;
- emotsionaalselt kui ka ratsionaalselt on väga raske teadmine, et lapsendada pole enam võimalik enne lapse 8. nädalaseks saamist;
- süsteemi regionaalne ebaühtlus, sh ametnike ebaühtlane kompetentsus ja ettevalmistus;
- info kättesaadavus lapse (k. a juriidiline olukord) tausta kohta: dokumendid, tervis, psüühika, vanemate tervis jms;
- rohkem vajatakse igakülgset abi igal lapsendamise etapil;

- lapsendaja koolitusvõimaluse puudumine kohe protsessi alguses, PRIDE koolituse kättesaadavus;
- protsess lapsendamiseni jõudmiseks on liiga vaevaline, bürookraatlik ja pikk;
- lapsendamise saladuse tegelik hoidmine on ebamäärane;
- suurema lapse lapsendamise või hooldusele võtmise puhul pole võimalik saada tasuta nõustamist spetsialistidelt ja pere jääb üksi;
- kodakondsusküsimus igas mõttes – pole täpselt selge, kes maksab tõlketööde eest, kui on Venemaalt tarvis nõusolekut küsida;
- lapsele tema loo selgitamine;
- lapsendamise järgselt lasteaia koha saamine;
- peale lapsendamist on lapse kohanemine uues peres raske – pole mitte kellegagi sellest rääkida.

Võimalikud ettepanekud Sotsiaalministeeriumile ja MTÜ Oma Perele

- On vaja luua keskus, mis tegeleks nii lapsendamise, perekonnas hooldamise, ja eestkostega.
- Tuua erinevad aitamise (sõber, tugipere, perekonnas hooldamine, eestkoste, lapsendamine) võimalused inimestele lähedamale ja neid tutvustada.
- Koolitada, trennida, õpetada, juhendada ja toetada lapsendamise protsessis osalevaid perekondi.
- On vaja info vahendamist, võimalust suhelda teiste lapsendajatega, nõu saada spetsialistidelt.
- Töötada välja ja saada litsents koolitusele, mis oleks PRIDE-le alternatiiviks.
- Tagada süsteemi läbipaistvus, kus keegi ei ole eelistatum ning lapsendamise järjekord on koordineeritud - muuta lapsendamissüsteem inimlikumaks.
- Jätkata sisukate koolituste ja konverentside korraldamist, et kaasata rohkem kogu ühiskonda sellesse valdkonda.
- Tagada grupinõustamised konkreetsete probleemide kohta.
- Korraldada erinevaid koolitusi suurema lapse aitamiseks: hüperaktiivsus, teismeliste probleemid, käitumisprobleemid, seksuaalvähemuste küsimused jms.
- Pöörata rohkem tähelepanu lapsendamise saladuse hoidmisele.
- Teadvustada ja tõlgendada seadusi ühtemoodi seades esikohale laste huvid.

- Potentsiaalsete lapsendajate igakülgne nõustamine ja julgustamine – teiste positiivsed kogemused annavad julgust otsustamisel.

Võimaliku ettepanekud kohalikele omavalitsustele

- Koolitada kohaliku omavalitsuse lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid seoses lapsendamise protsessiga.
- Lapsendatud laps peaks saama lasteaia koha väljaspool järjekorda.

KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad

- Aisworth, M. D. S., Bowlby, J. (1991). An Ethological Approach to Personality Development. *American Psychologist*, 46 (4), 333-341. URL http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/ainsworth_bowlby_1991.pdf (20.07.2010)
- Ainsworth, M. D. S. (2010). Chapter 3. Security and Attachment. The Secure Child. *Timeless Lessons in Parenting and Childhood Education*. Richard Volpe (Ed.). Toronto: Univ. Toronto Press. URL http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/ainsworth_security_and_attachment.pdf (20.01.2011)
- Bond, J. (1995). Post Adoption Depression Syndrome. URL <http://www.adopting.org/pads.html> (12.07.2010)
- Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss 1. Attachment. New York: Basic Books.
- Butterworth, G., Harris, M. 2002. Arengupsühholoogia alused. Tõlk K. Mägi. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Donatti, D. (2007). Bond versus Attachment. URL <http://open.adoptionblogs.com/weblogs/bond-versus-attachment> (10.03.2011)
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. (1992). *Riigi Teataja*. 28, 370
- Eurochild. (2010). Children in alternative care. National Surveys. January 2010 – 2nd edition. URL http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/Publications/Eurochild_Reports/Eurochild%20Publication%20-%20Children%20in%20Alternative%20Care%20-%202nd%20Edition%20January2010.pdf (15.09.2010)
- Gair, S. (1999). Distress and depression in new motherhood: research with adoptive mothers highlights important contributing factors. *Child and Family Social Work*, 4, 55-66. URL <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.1365-2206.1999.00098.x/abstract> (25.01.2011)

- Gray, D. (2002). *Attaching in Adoption: Practical Tools for Today's Parents*. Indiana: Perspectives Press Inc.
- Harris, A. C. (1993) *Child Development*. 2nd ed. Minneapolis/st. Paul: West Publishing Company.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). Uuri ja kirjuta. (192-193)
- Kaljujärvi, K. (2010). Emme, kas ma tuln sinu kõhust? *Meie Lapsed*, 3. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne.
- Karusoo, M. (2009) Merle Karusoo arvamus. URL http://www.omapere.ee/page_adoption.php?pageid=21 (10.01.2010)
- Krueger, A. (2008). Attachment and Bonding in Adoption. Helping Adopted Kids Feel Secure in Their Adoptive Families. URL <http://www.suite101.com/content/attachment-and-bonding-in-adoption-a59892> (14.02.2011)
- Krueger, A. (2008). Attaching to Adopted Infants and Toddlers. Ideas to Help Babies and Young Kids Bond with Adoptive Parents. URL <http://www.suite101.com/content/attaching-to-adopted-infants-and-toddlers-a60663> (16.02.2011)
- Krueger, A. (2009). Helping an Adopted Child Grieve. Ideas for Addressing Adoption-Related Losses Experienced by Kids. URL <http://www.suite101.com/content/helping-an-adopted-child-grieve-a92255> (15.02.2011)
- Landry, D. A. (2010). More Than Just the Blues. How to recognize and cope with post-adoption depression. *Adoptive Families*. URL <http://www.adoptivefamilies.com/articles.php?aid=1086> (16.09.2010)
- Lapse Õiguste Konventsioon. (1996). *Riigi Teataja*. II, 16, 56
- Macrae, S. (2004). Post Adoption Depression. Stressed, Depressed and Parenting? How do We Cope with Ourselves and Parent as Well? URL <http://bbinternationaladoption.com/pdf/parenting/PostAdoptionDepressionfromEMKPress.pdf> (18.02.2011)
- Macrae, S. (2004). Post Adoption Depression Syndrome (PADS). What it is, what professionals can do to help, how adoptive parents can deal with it? URL <http://www.emkpress.com/pdf/SWpdfguide.pdf> (20.01.2011)
- Mangs, K.; Martell, B. (2000). Psühhoanalüütiline arengukäsitlus 0-20 eluaastani. Tartu Ülikooli Kirjastus.

- McCarthy, H. (2000). Post Adoption Depression. The Unacknowledged Hazard. URL http://web.archive.org/web/20030817081718/eeadopt.org/home/services/research/p_ad_survey/index.html (07.02.2011)
- Melina, L. R. (2002). Raising Adopted Children: Practical, Reassuring Advice for Every Adoptive Parent. NY: HarperCollins Publishers.
- MTÜ Oma Pere. PRIDE koolitused. URL http://www.omapere.ee/page_done.php?pageid=42 (25.02.2011)
- Mäkipää, S.(2007). Kun odotukset pettävät – adoption jälkeinen stressi ja masennus. *Adoptioperheet*, 3, 18-22
- Orgmets, V. (2009). Pereuuringu tegija on sõber, mitte vaenlane. *Meie Lapsed*, 2. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne.
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja*. I, 60, 395
- Piha, J. (2006). 5. peatükk. Kasulapsega perekond. Perekond ja keskkond. *Laste- ja noortepsühhiaatria*. Tallinn: Medicina.
- Rahvusvahelise eraõiguse seadus. (2002). *Riigi Teataja*. I, 35, 217
- Ravikindlustuse seadus. (2002). *Riigi Teataja*. I, 62, 377
- Riigikontroll (2009). *Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel*. Tallinn: Riigikontroll. URL www.riigikontroll.ee (20.03.2010)
- Riiklike peretoetuste seadus. (2001). *Riigi Teataja*. I 95, 587
- Riisalo, S. (2010). Uus perekonnaseadus täpsustab lapsendamise korda. Millised muudatused toob endaga kaasa 1. juulil 2010 jõustunud perekonnaseadus lapsendaja jaoks? URL <http://www.omapere.ee/journal.php?sxEntryID=34> (25.02.2011)
- Salumets, A. (2009). Andres Salumets: lastetuse mündi teine külg. *Postimees*, 6. aprill. URL <http://www.postimees.ee/?id=103329>
- Schofield, G., Beek, M. (2005). Providing a secure base: Parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development*, 7 (1): 3-25. URL <http://faculty.buffalostate.edu/hennesda/attachment/secure%20base%20long%20term%20adoption.pdf> (20.02.2011)
- Selman, P., Wells, S. (1996). Post-adoption issues in intercountry adoption. *After Adoption. Working with adoptive families*. Ed. By Rena Philips and Emma NcWilliam. Nottingham: Russel Press Ltd. (TU).

- Senecky, Y., Agassi, H., Inbar, D., Horesh, N., Diamond, G., Bergman, J.S., Apter, A. (2009). Post-Adoption depression among adoptive mothers. Research report. *Journal of Affective Disorders* 115, 62-68 URL <http://www.isadopt.is/PASnefnd/PostAdoptionDepression.pdf> (25.09.2010)
- Smith, B. L. (2003). Bonding and attachment. When it goes right. URL <http://library.adoption.com/articles/bonding-and-attachment-when-it-goes-right.html> (18.02.2010)
- Smith, P. K; Cowie, H; Blades, M. (2008). Laste arengu mõistmine. Neljas väljaanne. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Sotsiaalhoolekande seadus. (1995). *Riigi Teataja*. I 21, 323
- Sotsiaalministeerium. URL www.sm.ee (26.02.2011)
- Tamminen, T. (2006). 4. peatükk. Psühholoogilised tegurid. Vastastikumõjuteooriad. *Laste- ja noortepsühhiaatria*. Tallinn: Medicina.
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. (2005). *Riigi Teataja*. I, 26, 197

Lisa 1. Nõuandeid lapsendajatele, et stressiga paremini toime tulla

- Ettevalmistus võiks hõlmata vestlust oma perearstiga ning samuti lapse tulevase arstiga. Nad peaksid olema valmis toetama soovi leida abi või teenust, mida vajate. Kui olete varem depressiooni kannatanud, siis olete ka suuremas riskigrupis. Veenduge, et perearst on valmis teid toetama, ravima ja nõustama, juhul, kui peaksite seda vajama. Hoiatage ning teavitage oma perekonda ja abikaasat, selgitage, et vajate rohkem emotsionaalset tuge.
- Kui olete oma uue lapsega koju jõudnud, veenduge, et teil oleks piisavalt „pesategemise“ (harjumise) aega. Ilma süütundeta hoidke külastajaid paar nädalat eemal. Erandiks oleks üks kindel pereliige või lähedane sõber, kes suudab pakkuda kodust abi ja toetust, et anda teile aega uue pereliikmega üksteist tundma õppida ja püsivad sidemed (kiindumine) luua.
- Uurige, millised on lapsendamishüvitised. Võtke välja maksimaalne lubatud puhkus, enne, kui lähete tööle tagasi. Olge kindlad, et saate piisavalt puhata ja liikuda. Värske õhk ja aktiivne jalutuskäik võivad teha imet, leevendamaks kerget depressiooni. Üks elu suurimaid ja odavamaid meelelahutusi on oma lapsega jalutamine – see on hea teile, hea lapsele ning hea sidemete (kiindumise) loomiseks.
- Kui te olete vallaline või teie abikaasa on palju hõivatud, otsige lapsehoidja, et saaksite piisavalt puhata, teha igapäevatoimetusi ning mõelda ka iseenda hoolitsusele.
- Värskeks vanemaks saamine tähendab sageli mahajäävust muudes eluvaldkondades. Ärge tundke ennast süüdi, kui te ei ole enam nii täiuslik majapidamistöodes või teete vastumeelselt süüa. Pange esimestel nädalatel oma ülejäänud elu „hoiule“. Kui te lasete asjadel minna, võib see ärevusest hulluks ajada, tehke varuplaane, laske teistel end aidata kodu- ja majapidamistöodes. Varuge head valmistoit, et söögitegemist lihtsustada.
- Kui te olete abielus, siis üks põhjalikemaid muudatusi, mis kaasneb lapsevanemaks saamisel, on muutunud suhted abikaasaga. Valmistuge ette nendeks muutusteks ja leevendage nende negatiivset mõju, leides kahekesi koosolemise aega ilma lapseta. See on oluline osa edukaks lapsevanemaks

olemisel – tähtis teie mõlema jaoks aga veel tähtsam, millise sõnumi see saadab teie lapsele. Teie tugev, töökindel suhe üksteisega, on üks suuremaid kingitusi, mida oma lapsele annate. Kui teil on piisavalt õnne omada turvalist ja õnnelikku abielu enne lapsendamist, siis nähke vaeva, et seda säilitada.

- Lapsendamisjärgse depressiooni sündroomi ennetamine on eelduseks see kiiremini üle elada. Nõustuge faktiga, et lapsendamisega kaasnevad teatavad riskid. Lapsendamise ühe osana võite oodata üllatusi, pettumust ja tagasilööke. Olge õnnelikud, kui neid ei teki. Enne lapse koju tuleku võtke nii palju lapse kasvatamise kursuseid kui võimalik. Valmistuge olema teraapiline vanem. Sidemete tekkimine ja kiindumine on aeglased protsessid. Õppige olema kannatlik, andke endale ja oma lapsele koosolemise aega, et kasvaks kiindumus ja omavahelised sidemed. Lapsendamistekond ei lõpe sellega, kui te olete lapse koju toonud, see on alles alguseks. Võite arvestada, et lapsendamisele eelnenud emotsioonide karusell jätkub vähemalt esimene aasta.
- Kui te olete lapsendanud tõsise arenguhäirega lapse, arvestage kahe aastaga. Paluge abi, kui teil on raskusi, siis rääkige. See võib olla meeldiv üllatus, kui abivamid inimesed on, aga nad ei saa aidata, kui nad ei tea, et kannatad. Ühinege toetusgruppidega, seal on sõna otseses mõttes tuhandeid inimesi valmis aitama ja toetama.
- Andke endale isiklikku aega olla koos oma mehega ja teiste lastega. Hoidke igasugust tööalast ja sotsiaalset survet madalal nii kaua, kui võimalik. Palu oma sugulastelt ja sõpradelt mõistmist ja toetust.
- Aktsepteeri oma piiranguid (jõudu) ja ära kardate ebaõnnestuda. Me kõik õpime oma vigadest. Kui lapsendamise situatsioon kujuneb eriti raskeks, ära unusta endale igapäevaselt ütelda, et homme päev on parem, sest nii see tõenäoliselt on.
- Ennekõike võta teadmiseks, et see kõik, mida tunned, on tavaline stressi tundlikkus ja et sa ei ole üks, sellele raskele lapsendamiskogemuse etapile on olemas abi (McCarthy 2000).

Lisa 2. Lapsendajate soovitused lapsendajatele

- „Kui perel tekib juba mõte lapsendada, siis viige see kindlasti lõpuni. Palju sõltub naise vanusest, on suur vahe, kas sa oled 20 või 40 aastane. Avalduse võid alati ka tagasi võtta, kui ei ole endas päris kindel.“(1)
- „Tehke kohe vajalikud dokumendid korda, sest kunagi ei tea, millal heliseb telefon ja teatatakse, et laps ootab teid. Tehke endale selgeks kõik lapsendamise seotud seadused. Perekond peab lapse eest ise võitlema. Kindlasti andke avaldused erinevatesse maakondadesse. Lapsendamist ei ole vaja karta.“(2)
- „Endas peab väga kindel olema, otsus on pöördumatu. Karta ei ole midagi, eelarvamused on palju hullemad.“(3)
- „Soovitavalt lapsendada ükshaaval. Lapsed vajaksid tugiisikut, kellega neutraalsel pinnal rääkida. Ema ju alati kamandab, nõuab korda ja õppimist. Kui seda ütleks keegi teine, siis oleks sellel hoopis teine tähendus.“(4)
- „Kui on kindel soov ja tahtmine, siis kindlasti lapsendage. Motiivid peaksid olema õiged. Paljud, kellel on juba oma bioloogiline laps olemas, arvavad, et päästavad ühe lapse lastekodust ning laps peaks olema siis surmani tänulik. Selline mõtteviis ei ole õige. Peab olema väga valmis tegelema ka probleemidega. Suur vastutus.“(5)
- „Otsus tuleb väga põhjalikult läbi mõelda ja siis teoks teha. Ei tohi end kõigest ära hirmutada lasta, ei tohi lasta müütidel end murda.“(6)
- „Oma soove ja tundeid tuleks usaldada. Soov peab olema väga läbi mõeldud. Peab kuulama ka teisi. Ei tasu häbeneda tunnet, et sa tead, et tahad endale last. Ei tohiks mõelda nii, et see on nüüd mingi tohutu heategu. Laps ei pea olema selle eest tänulik, et ta kasvas heas peres, sest see peaks tal loomulikult olemagi. Lapsendamine ei tohiks olla kellegi teise järgi tegemine, et vaata kui tore, teeme ka nii. Kui pere bioloogilist last ei ole, siis ei tohiks karta lapsendamist. Lapsendatud laps ei vaja eri kohtlemist.“(7)
- „Kes on selles otsuses kindlad, siis kirjutagu kindlasti avaldus, pärilikkust ei tasu peljata.“(8)
- „Otsus peab olema väga läbimõeldud. Kindlasti kontrollige, et lastel oleks olemas sünnitunnistus ja tervisekaart, samuti kodakondsus. Nii nagu iga lapsevanema puhul, on see üks suur andmine, aga sealt saab ka tohutult palju tagasi.“(9)
- „Kui on hirmud, siis tuleks sellest rääkida.“(10)
- „Kui mõte on juba tekkinud, siis tasub see lõpuni viia.“(11)

Lisa 3. Intervjuu skeem

- Mõte lapsendada
- Sugulaste ja tuttavate reaktsioon
- Esimene info
- Riigi tugi lapsendajale
- Ettevalmistus lapsendamiseks
- Lapse ootamise aeg
- Kohtumine lapsega
- Lapse minevik
- Laps kodus
- Kohanemine/kiindumine lapsega
- Lapsendamise saladus
- Ettenägematud raskused
- Soovitused lapsendajatele
- Lapsendamise mõju perekonnale

Lisa 4. Intervjuu küsimused

- Millal/kuidas tekkis teil idee lapsendada? (nt keegi lähikonnast on lapsendanud, kokkupuude lastekodu lastega, kriis, teadmine, et lapsi ei saa, mingi elu muudatus...)
- Kuidas reageerisid lapsendamise soovile teie sugulased ja tuttavad? (poolt, vastu leiged)
- Kellelt saite esimese info, kelle poole pöörduda? (tuttav, meedia, lastekodu, omavalitsus, maavalitsus, sotsiaalministeerium)
- Mida saaks riik teha lapsendamisele eelneval perioodil paremini? (info, kohtumine ametnikuga, dokumentide kogumine..)
- Kuidas te end lapsendamiseks ette valmistasite, mis laadi ettevalmistust oleksite veel soovinud? (koolitust, erialast kirjandust, nõustamist)?
- Millist last (vanus, sugu) te soovite?
- Kas Sa oled läbinud PRIDE koolituse? Kui jah, siis kaua te koolitusele pääsemist pidite ootama? (ja või ei)
- Mida Sa mäletad sellest koolitusest? (teemad, inimesed, õpetajad...)
- Mida koolitus Sulle andis? (kindlust, julgust...)
- Kui pikk oli lapse ootamisaeg? (võib tekkida lapsendamisjärgne depressioon, nt kuni 6 kuud, kuni aasta, kõige lühem, kõige pikem periood)
- Milline oli lapse ootamise aeg? (PADS, hirm, äng, ärevus)
- Kellelt ja millist tuge saite? Millist tuge oleksite veel vajanud? (tahtsin kellegagi rääkida...)
- Mitme lapsega Sa kohtusid?
- Milline oli Sinu esimene kohtumine Sinu lapsega? Mitmendal kohtumisel toimus äratundmine Sinu jaoks?
- Kus toimus Sinu esimene kohtumine lapsega? (haiglas, lastekodus...)
- Mida Sa tead lapse minevikus? (vanemad, õed-vennad, haigused..., Jaanus Harro, Mart Viikma – geenid ja keskkond)
- Kas laps elas teie juures enne kohtumääruse jõustumist? Kui ja, siis kui kaua?
- Millised mälestused on teil kohtus käimisest? (hirm, ärevus...)
- Kui kaua võttis aega kohanemine/kiindumine lapsega, uute vanematega? (vanemapoolne selgitus)

- Kui kaua oli teil peale lapsendamist võimalik lapsega kodus olla? Mille jaoks oleksite veel kodus olemise aega vajanud?
- Kas Sa räägid või oled rääkinud lapsele lapsendamisest? Kui jah siis kuidas?
- Kuidas laps reageeris?
- Kas Sa märkasid/tundsid lapse juures kurbuse ja leina märke? Kirjelda seda. (mida ta leinab?)
- Milliseid probleeme tekkis teil uue elukorraldusega: dokumentide vormistamine, lasteaia kohad, koolid?
- Millist abi vajasite peale lapsendamist ja millist abi oleksite veel vajanud? (nõustamine, kohtumine teiste lapsendajatega)
- Kas te olite valmis kõikideks muutusteks?
- Millised tunded valdasid Sind, kui laps oli juba kodus?(PADS)
- Millist nõu annaksite lapsendada soovijatele?
- Kas soovite veel lapsendada?
- Millist mõju on lapsendamine teile ja teie perele avaldanud?